

**CRNA GORA
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST**

**MALOPRODAJNO TRŽIŠTE JAVNO DOSTUPNIH USLUGA MEĐUNARODNIH POZIVA
ZA PRAVNA I FIZIČKA LICA KOJI SE PRUŽAJU NA FIKSNOJ LOKACIJI
(ANALIZA NAKON TESTA TRI KRITERIJUMA)**

Podgorica, oktobar 2015.godine

REZIME.....	5
1. UVOD	9
1.1 Evropski regulatorni okvir za elektronske komunikacije.....	9
1.2 Pravni osnov za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta	11
1.3 Saradnja sa Agencijom za zaštitu konkurencije	12
1.4 Hronološki redosljed aktivnosti	12
2. DEFINISANJE RELEVANTNOG TRŽIŠTA USLUGA	14
2.1 Karakteristike tržišta	14
2.2 Trenutno stanje na tržištu fiksnih mreža u cilju pružanja javno dostupne telefonske usluge koja se pruža na fiksnoj lokaciji mreži u Crnoj Gori	15
2.2.1 Crnogorski Telekom A.D.Podgorica	15
2.2.2 MTEL D.O.O.....	15
2.2.3 IPMONT d.o.o. Podgorica	16
2.2.4 MNNEWS d.o.o. Podgorica.....	16
2.2.5 Pošta Crne Gore d.o.o.....	16
2.3 Trenutni status operatora sa značajnom tržišnom snagom na tržištu međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji	17
2.4 Definicija relevantnog tržišta usluga	17
2.5 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje/ponude	18
2.6 Supstituti pozivima koji potiču iz fiksnih komunikacionih mreža	19
2.6.1 Pozivi iz mobilnih mreža.....	19
2.6.2 Pozivi putem internet protokola (VoIP)	20
2.6.3 Određivanje tržišta prema vrstama poziva	21
2.6.4 Pozivi putem usluge izbora/predizbora operatora (eng. Carrier selection/carrier pre-selection)	22
2.6.5 Pozivi prema brojevima u fiksnim mrežama i pozivi prema brojevima u mobilnim mrežama	23
2.6.6 Pozivi prema Internet brojevima.....	25
2.6.7 Pozivi prema geografskim i negeografskim uslugama (brojevima).....	26
2.6.8 Korisnici – pravna lica i fizička lica.....	26
2.7 Geografska dimenzija relevantnog tržišta	27
2.8 Zaključak Agencije o određivanju relevantnog tržišta	28
3. TEST TRI KRITERIJUMA.....	29
3.1 Prvi kriterijum: Prisutnost visokih i trajnih prepreka strukturne, pravne ili regulatorne prirode za ulazak na tržište.....	29
3.1.1 Strukturne prepreke za ulazak na tržište	29
3.1.2 Pravne ili regulatorne prepreke za ulazak na tržište	33
3.1.3 Zaključak o prvom kriterijumu.....	34
3.2 Drugi kriterijum: Struktura tržišta koja ne teži razvoju efikasne tržišne konkurencije unutar odgovarajućeg vremenskog okvira.....	35
3.2.1 Tržišno učešće	35
3.2.2 Cjenovna kretanja	37

3.2.3	Nadzor infrastrukture, kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije	37
3.2.4	Zaključak o drugom kriterijumu	37
3.3	Treći kriterijum: primjena relevantnih propisa o zaštiti tržišne konkurencije sama po sebi ne omogućava na odgovarajući način uklanjanje nedostataka na tržištu	38
3.3.1	Stepen opšteg nekonkurentnog ponašanja	38
3.3.2	Stepen kompleksnosti otklanjanja nekonkurentnog ponašanja.....	38
3.3.3	Nekonkurentsko ponašanje može dovesti do nepopravljive štete na relevantnom tržištu.....	38
3.3.4	Potreba za regulatornom intervencijom kako bi se dugoročno osigurao razvoj efikasne konkurencije na tržištu	39
3.3.5	Zaključak o trećem kriterijumu.....	39
3.3.6	Mišljenje nadležnog regulatornog tijela o utvrđivanju da li je relevantno tržište podložno ex-ante regulaciji	40
4.	ANALIZA RELEVANTNOG TRŽIŠTA	41
4.1	Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu	41
4.2	Nadzor nad infrastrukturom kod koje postoje visoke barijere za ulazak na relevantno tržište	43
4.3	Stepen vertikalne integracije	44
4.4	Ekonomija obima	45
4.5	Ekonomija širine	45
4.6	Stepen diferencijacije usluga	46
4.7	Zaključak o procjeni postojanja operatora sa značajnom tržišnom snagom	46
5.	PREPREKE U RAZVOJU TRŽIŠNE KONKURENCIJE	47
5.1	Tržišna dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije	48
5.1.1	Mehanizmi vertikalnog prenošenja tržišne snage sa jednog na drugo tržište	49
5.1.2	Mehanizmi horizontalnog prenošenja tržišne snage sa jednog na drugo tržište	51
5.1.3	Značajna tržišna snaga na pojedinačnom tržištu	52
6.	PROCJENA EFEKATA IMPLEMENTACIJE RANIJE PROPISANIH REGULATORNIH OBAVEZA	54
6.1	Pravni osnov.....	54
6.2	Važeće regulatorne obaveze.....	54
7.	ODREĐIVANJE REGULATORNIH OBAVEZA ZA OPERATORE SA ZNAČAJNOM TRŽIŠNOM SNAGOM	57
7.1	Obaveze na veleprodajnom nivou	58
7.1.1	Obaveza mogućnosti izbora/predizbora operatora	58
7.1.2	Obaveza iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou (eng. Wholesale line rental).....	60
7.2	Obaveze na maloprodajnom nivou.....	64
7.2.1	Odvojeno vođenje računovodstvenih evidencija	64
7.2.2	Obaveza regulacije cijena maloprodajnih usluga.....	65

8.	PRILOZI	70
	Prilog A – Mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije ...	Ошибка! Закладка не определена.

REZIME

Kod uvodnog dijela napravljene se neke izmjene koje su posljedica izmijenjenog regulatornog okvira Evropske unije i izmjena u skladu sa novim Zakonom o elektronskim komunikacijama.

Kod definicije relevantnog tržišta nije bilo izmjena koje bi uticale na zaključak Agencije o definisanju relevantnog tržišta.

Na bazi sprovedenog postupka definisanja relevantnog tržišta, Agencija je zaključila da relevantno Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji obuhvata slijedeće usluge:

- pozivi prema geografskim brojevima (prema međunarodnim fiksnim mrežama);
- pozivi prema brojevima u međunarodnim mobilnim elektronskim komunikacionim mrežama,

nezavisno od toga da li se radi o standardnoj javno dostupnoj telefonskoj usluzi ili upravljanim VoIP pozivima (kod kojih se prenos govora pruža putem internet protokola i koji u potpunosti prolazi kroz mrežu operatora, a pritom omogućava poseban virtualni kanal za govor) ili usluzi koja se pruža posredstvom WiMAX tehnologije.

Agencija određuje da je relevantno tržište u geografskoj dimenziji nacionalna teritorija Crne Gore.

U poglavlju koji se odnosi na Test tri kriterijuma - S obzirom da relevantno Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, nije sadržano važećom Preporukom Evropske komisije o relevantnim tržištima usluga potrebno je dokazati, u skladu sa članom 65 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama, da je relevantno tržište podložno ex ante regulaciji prethodnom provjerom da li su na ovom tržištu zadovoljena slijedeća tri kriterijuma, i to:

Prvi kriterijum: prisutnost visokih i trajnih prepreka za ulazak na tržište, strukturne, pravne i regulatorne prirode

Agencija je u slučaju strukturnih prepreka razmatrala sljedeće kriterijume koji su sastavni dio Preporuke Evropske komisije iz 2013. godine: nadzor nad infrastrukturom-koji predstavlja visoku prepreku razvoju infrastrukturne konkurencije, stepen vertikalne integracije, postojanje nenadoknadivih troškova, ekonomija obima i širine, prepreke prelaska za krajnje korisnike i stepen diverzifikacije usluga. S druge strane, Agencija je dokazala da na istom tržištu ne postoje pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište. S obzirom da se generalno smatra da pravne ili regulatorne prepreke predstavljaju relativno manja ograničenja u odnosu na strukturne barijere, Agencija je zaključila da na tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji postoje strukturne prepreke ulaska na tržište, odnosno da je prvi kriterijum zadovoljen.

Drugi kriterijum: struktura tržišta ne teži razvoju efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu

Agencija je u slučaju drugog kriterijuma razmatrala sljedeće kriterijume: tržišni udjeli operatora, cjenovna kretanja, nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije. Agencija je, na osnovu navedenih kriterijuma, zaključila da tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji ne bi, u odsustvu regulacije, težilo efikasnoj tržišnoj konkurenciji, odnosno da je drugi kriterijum zadovoljen.

Treći kriterijum: primjena relevantnih propisa o zaštiti tržišne konkurencije sama po sebi ne omogućuje na odgovarajući način uklanjanje nedostataka na tržištu

Na osnovu dokumenta Evropske asocijacije regulatora o testu tri kriterijuma, regulatorna tijela treba da procijene da li je primjena propisa o zaštiti konkurencije dovoljna da ukloni nedostatke koji postoje ili koji se mogu javiti na tržištu elektronskih komunikacija. Navedena procjena uključila je sljedeće: stepen opšteg nekonkurentskog ponašanja, stepen kompleksnosti uklanjanja nekonkurentskog ponašanja, nekonkurentsko ponašanje koje može dovesti do nepopravljive štete na relevantnom tržištu ili povezanim tržištima, potreba za regulatornom intervencijom kako bi se dugoročno osigurao razvoj efikasne konkurencije na tržištu. Na osnovu analize navedenog, Agencija je zaključila da, za tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, propisi o zaštiti konkurencije, odnosno *ex-post* regulacija, ne omogućavaju na odgovarajući način otklanjanje nedostataka na tržištu, odnosno da je i treći kriterijum zadovoljen.

Nakon postupka provjere ispunjenosti uslova iz Testa tri kriterijuma Agencija je dokazala da su kumulativno ispunjeni uslovi iz Testa, te da je predmetno relevantno tržište podložno *ex ante* regulaciji. Agencija je sprovedla javni konsultativni postupak u periodu od 05.05.2015 - 05.06.2015. godine povodom Nacrta dokumenata o sprovedenom Testu tri kriterijuma na tržištima određenim pomenutom Odlukom. Nadalje, Agencija je, nakon prijema primjedbi, komentara i sugestija operatora u javnom konsultativnom postupku, pripremila Pregled odgovora na iste i pristupila sprovođenju postupka analize relevantnih tržišta.

U poglavlju koji se odnosi na – Analizu relevantnog tržišta izvršeno je ažuriranje podataka koje se odnose na tržišni udio operatora na relevantnom tržištu, barijere za ulazak na relevantno tržište i uticaj potencijalne konkurencije na tom tržištu, uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć), odsustvo potencijalne konkurencije, ekonomija obima i ekonomija opsega, tehnološka prednost i superiornost, stepen vertikalne integracije, stepen diverzifikacije usluga itd. Međutim, iako su obrađeni novi podaci dobijeni od operatora, zaključak Agencije o statusu operatora sa značajnom tržišnom snagom ostao je isti kao i u prethodnoj Analizi (2012. godine). Tržišni udio Crnogorskog Telekoma u ukupnom broju ostvarenih poziva prema međunarodnim fiksnim i mobilnim mrežama je 99,4 %, a u ukupnom broju minuta prema međunarodnim fiksnim i mobilnim mrežama na kraju relevantnog vremenskog perioda je 99,6%.

U sledećem poglavlju – Prepreke razvoju konkurencije, Agencija je sagledala sve potencijalne prepreke razvoju tržišne konkurencije, koje bi u odsustvu *ex ante* regulacije, mogle negativno uticati na interese krajnjih korisnika i iste su proširene sa dvije prepreke razvoju konkurencije na

tržištu a koje se odnose na horizontalno prenošenje značajne tržišne snage, i to: grupisanje/vezivanje usluga i unakrsno subvencionisanje.

Nacrt analize ovog relevantnog tržišta sadrži novo poglavlje-Procjena efekata implementacije ranije propisanih regulatornih obaveza

Agencija je, nakon prvog kruga analize, operatoru na ovom relevantnom tržištu propisala regulatorne obaveze, na bazi konstatovanih aktuelnih i potencijalnih prepreka razvoju tržišne konkurencije na relevantnom tržištu i procjene da se nametanjem svih raspoloživih mjera ne bi ostvarili željeni ciljevi. Regulatorne obaveze su se odnosile na razdoblje do sledeće analize tržišta. U ponovnom postupku ili drugom krugu analize Agencija, u skladu sa članom 78 stav 2 ZEK-a, pristupa procjeni i dokazivanju da naložene mjere na veleprodajnom nivou (raspoložive mjere iz čl 71-77 ZEK-a) nijesu dale očekivane rezultate.

Nakon sagledavanja i analize efekata implementiranih regulatornih mjera operatoru sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom nivou na stepen konkurentnosti predmetnog maloprodajnog tržišta, Agencija je konstatovala da se efikasna konkurencija na ovom maloprodajnom tržištu može postići efikasnom implementacijom usluga potpunog i dijeljenog pristupa lokalnoj petlji Crnogorskog Telekomu. Međutim, kako se i apostrofira u regulatornoj politici i praksi evropskih regulatora, i pored korišćenja potpunog ili izdvojenog pristupa lokalnoj petlji u kombinaciji sa uslugom pristupa putem kablovske infrastrukture ili optičke pristupne mreže, relevantno tržište koje je predmet ove analize se i dalje karakteriše odsustvo konkurencije, što ga kandiduje kao tržište koje podliježe ex ante regulaciji.

U poslednjem poglavlju – Određivanje obaveza operatoru sa značajnom tržišnom snagom, Agencija je Crnogorskom Telekom-u kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom zadržala obaveze određene prethodnom Analizom na veleprodajnom nivou i to:

1. Obaveza mogućnosti izbora/predizbora operatora
 - a. Obaveza objavljivanja podataka;
 - b. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti;
 - c. Obaveza kontrole cijena i troškovno računovodstvo;
 - d. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija.

Crnogorski Telekom je, shodno obavezama transparentnosti i nediskriminatornosti, objavio Referentnu interkonekcionu ponudu u februaru 2011. godine, kojom je definisao uslove pružanja usluga izbora/predizbora operatora i primijenio regulatorne zahtjeve u pogledu uslova i kvaliteta pružanja pomenutih usluga. Crnogorski Telekom je u obavezi da nastavi sa implementacijom ranije propisanih regulatornih mjera. Crnogorski Telekom je u obavezi da troškovno formira cijene za operatorski pristup i interkonekciju u vezi sa izborom i predizborom operatora.

2. Obaveza iznajmljivanja linija na veleprodajnom nivou
 - a. Obaveza objavljivanja podataka;
 - b. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti;
 - c. Obaveza kontrole cijena i troškovno računovodstvo;
 - d. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija.

Crnogorski Telekom A.D. je shodno obavezama transparentnosti i nediskriminatornosti, objavio Ponudu za pružanje usluge iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou u februaru 2011.godine. Crnogorski Telekom je primijenio regulatorne zahtjeve, kako u pogledu uslova i kvaliteta pružanja usluga, tako i u pogledu cijena gdje je u slučaju usluge veleprodajnog iznajmljivanja pretplatničkih linija primijenjena „retail minus“ metodologija. Crnogorski Telekom je u obavezi da nastavi sa implementacijom ranije propisanih regulatornih mjera

Takođe, Agencija je zadržala i obaveze određene prethodnom Analizom na maloprodajnom nivou i to :

1. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija.
2. Obaveza regulacije cijena maloprodajnih usluga:
 1. Zabrana obračunavanje previsokih cijena;
 2. Zabrana ometanje ulaska na tržište;
 3. Zabrana ograničavanje konkurencije određivanjem preniskih cijena;
 4. Zabrana davanje neopravdanih prednosti određenom krajnjem korisniku;
 5. Zabrana neosnovano povezivanje određenih usluga

U nacrtu analize ovog tržišta u poređenju sa Analizom relevantnog tržišta iz 2012. godine, obije obaveze su dodatno razrađene mjerama propisanim Pravilnikom Agencije o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža ("Službeni list Crne Gore", 32/2014).

Agencija je Pravilnikom o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža ("Službeni list Crne Gore", 32/2014), propisala uslove i način kontrole cijena, sprječavanje primjene cijena kojima se ograničava konkurencija i uređuje regulacija maloprodajnih cijena usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža.

1. UVOD

1.1 *Evropski regulatorni okvir za elektronske komunikacije*

Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine rezultat je dugog i kontinuiranog procesa rasprava i analiza o načinima ostvarivanja najprikladnijeg okruženja za razvoj efikasne konkurencije u sektoru elektronskih komunikacija. Taj okvir danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nijesu članice Evropske unije. Evropska komisija je marta 2002. godine usvojila četiri direktive koje dijelom čine regulatorni okvir iz 2002. godine na području elektronskih mreža i komunikacionih usluga, dok je peta direktiva, koja je takođe sastavni dio regulatornog okvira, usvojena je u oktobru 2002. godine.

- Direktiva 2002/19/EC o pristupu i interkonekciji elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih dodatnih usluga ("Direktiva o pristupu")¹,
- Direktiva 2002/20/EC o autorizaciji na području elektronskih komunikacionih mreža i usluga ("Direktiva o autorizaciji")²,
- Direktiva 2002/21/EC o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge ("Okvirna direktiva")³,
- Direktiva 2002/22/EC o univerzalnom servisu i pravima korisnika u vezi sa elektronskim komunikacionim mrežama i uslugama ("Direktiva o univerzalnom servisu")⁴,
- Direktiva 2002/58/EC o obradi ličnih podataka i zaštiti privatnosti i povjerljivosti komunikacija u sektoru elektronskih komunikacija ("Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama")⁵.

U mnogim publikacijama često se navodi da se regulatorni okvir sastoji od "Okvirne direktive" (2002/21/EC) i četiri preostale Direktive koje se zajednički nazivaju "Specifične Direktive" (2002/19/EC, 2002/20/EC, 2002/22/EC i 2002/58/EC).

Evropska komisija je 2002. godine objavila Smjernice za nacionalna regulatorna tijela, o definisanju i analizi relevantnih tržišta, utvrđivanju statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i nametanju regulatornih obaveza⁶. Osnovna svrha pomenutih Smjernica je doprinos harmonizaciji primjene regulatornih načela i konzistentnosti regulacije. Korišćenje iste metodologije definisanja i analize tržišta osigurava da većina tržišta definisanih za potrebe sektorski specifične regulacije odgovaraju definicijama koje bi bile primjenjene saglasno propisima o zaštiti konkurencije.

Na osnovu člana 15. Okvirne direktive (Direktiva 2002/21/EC), Evropska komisija je usvojila sljedeće preporuke o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija:

¹ Directive 2002/19/EC Access directive (OJ of the ECL 108/7 from 24.02.2002)

² Directive 2002/20/EC Authorisation directive (OJ of the ECL 108/21 from 24.02.2002)

³ Directive 2002/21/EC Framework directive (OJ of the ECL 108/33 from 24.02.2002)

⁴ Directive 2002/22/EC Universal service directive (OJ of the ECL 108/51 from 24.02.2002)

⁵ Directive 2002/58/EC Directive on privacy and electronic communications (OJ of the ECL 201/37 from 31.07.2002)

⁶ Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (OJ of the ECL 165/6 from 11.07.2002)

- Preporuku (2003/311/EC)⁷ od 11.02.2003. godine, o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija, koja je sadržala 18 tržišta koja su podložna prethodnoj (ex- ante) regulaciji, i koja je zamijenjena sa
- Preporukom (2007/879/EC)⁸ od 17.12.2007. godine, o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija, koja sadrži 7 tržišta koja su podložnima prethodnoj (ex-ante) regulaciji.

Preporuka iz februara 2003. godine je sadržala 18 tržišta podložnih prethodnoj regulaciji, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), te na taj način utvrdila da su navedena tržišta podložna prethodnoj regulaciji u većini zemalja Evropske unije. Navedena Preporuka o relevantnim tržištima izmijenjena je na način da umjesto 18 relevantnih tržišta, na osnovu nove Preporuke o relevantnim tržištima iz decembra 2007. godine, postoji 7 relevantnih tržišta koja su podložna prethodnoj regulaciji. Tržišta koja više nisu sastavni dio važeće Preporuke o relevantnim tržištima, nacionalna regulatorna tijela i dalje mogu tretirati, ali na način da prethodno dokažu da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma).

Na inicijativu Evropske komisije, Evropski parlament i Savjet ministara Evropske unije su u decembru 2009.godine donijeli novi regulatorni okvir u oblasti elektronskih komunikacija koji se sastoji od dvije direktive i jednog pravilnika:

- Pravilnika 1211/2009 Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta, o uspostavljanju Tijela evropskih regulatora za elektronske komunikacije (BEREC)⁹;
- Direktive 2009/136/EC Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta¹⁰, kojom se mijenjaju Direktiva 2002/22/EC o univerzalnom servisu, Direktiva 2002/58/EC o korišćenju podataka o ličnosti i Pravilnik broj 2006/2004 o saradnji nacionalnih organa nadležnih za primjenu propisa o zaštiti prava potrošača;
- Direktiva 2009/140/EC Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta¹¹, kojom se mijenjaju Direktiva 2002/21/EC o zajedničkom okviru, Direktiva 2002/19/EC o pristupu i interkonenciji i Direktiva 2002/20/ EC o izdavanju odobrenja za mreže i usluge.
- Evropska komisija je 09.10.2014. godine usvojila Preporuku o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija koja podliježu ex ante regulaciji¹² u skladu sa Direktivom

⁷ Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC L 114/456 from 08.05.2003.

⁸ Commission recommendation of 17 December 2007 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services

⁹ Regulation (EC) No 1211/2009 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, establishing the Body of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) and the Office

¹⁰ Directive 2009/136/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directive 2002/22/EC on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services, Directive 2002/58/EC concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector and Regulation (EC) No 2006/2004 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws

¹¹

¹² Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC 2014/710 from 9 October 2014)

Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge. Preporukom su definisana slijedeća tržišta usluga i to:

- 1) Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji;
- 2) Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u mobilnoj telefonskoj mreži;
- 3) a) Veleprodajni lokalni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji;
b) Veleprodajni centralni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji za proizvode za masovno tržište;
- 4) Veleprodajni visokokvalitetni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji.

Tržišta obuhvaćena važećom Preporukom su relevantna tržišta koja su podložna ex ante regulaciji, s obzirom na činjenicu da su na istim istovremeno zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlaštenja i sami utvrditi, imajući i vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta van liste od četiri gore navedena relevantna tržišta, podložna ex ante regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma.

1.2 Pravni osnov za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta

Agencija vrši u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama («Sl.list Crne Gore», broj 40/2013) (ZEK) analizu relevantnih tržišta i utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom.

Tokom 2011. godine Agencija je sprovela Test tri kriterijuma, a nakon utvrđivanja ispunjenosti uslova Testa izvršila i postupak analize relevantnih tržišta određenih Odlukom o relevantnim tržištima usluga (Sl.list Crne Gore, broj 19/2011), kao odsustvo efikasne konkurencije i propisala regulatorne obaveze operatorima sa značajnom tržišnom snagom.

Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je na sjednici od 17.02.2015. godine donio Odluku o pokretanju drugog kruga analiza relevantnih tržišta usluga koja su predmet provjere ispunjenosti Testa tri kriterijuma.

Prethodnoj regulaciji u skladu sa Članom 63 Zakona podliježe tržište na kome postoje strukturne, regulatorne i druge trajnije prepreke koje onemogućavaju ulazak novih konkurenata i na kome nije moguće obezbijediti razvoj konkurencije bez prethodne regulacije.

Prethodna regulacija obuhvata određivanje posebnih uslova pod kojima operatori sa značajnom tržišnom snagom obavljaju djelatnost elektronskih komunikacija radi obezbjeđivanja razvoja konkurencije na tržištu.

Agencija u skladu sa Članom 64 Zakona određuje relevantna tržišta i procjenjuje postojanje jednog ili više operatora sa značajnom tržišnom snagom na tom tržištu, radi ocjene efikasnosti tržišne konkurencije na relevantnom tržištu, određuje regulatorne obaveze operatorima sa značajnom tržišnom snagom u slučaju odsustva efikasne konkurencije na analiziranom relevantnom tržištu ukida sve regulatorne obaveze operatorima sa značajnom tržišnom snagom u slučaju prisustva efikasne konkurencije na analiziranom relevantnom tržištu. Agencija vrši analizu relevantnih tržišta i utvrđivanje značajne tržišne snage, u skladu sa ovim zakonom, uzimajući u obzir preporuke, mišljenja i smjernice odgovarajućih organa i organizacija Evropske Unije, odnosno

drugih relevantnih međunarodnih organa ili organizacija i sprovodi postupak analiza tržišta najmanje jednom u tri godine.

1.3 Saradnja sa Agencijom za zaštitu konkurencije

Imajući u vidu činjenicu da član 65 Zakona propisuje da Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati, preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u oblasti usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno članu 64 Zakona, Agencija sprovodi analizu tržišta u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije ili samostalno, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Agencija za zaštitu konkurencije potpisale su dana 28.04.2009. godine Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija.

1.4 Hronološki redosljed aktivnosti

Savjet Agencije je, na sjednici održanoj 17.02.2015. godine, po pribavljenom Mišljenju Agencije za zaštitu konkurencije broj: 02-54/2 od 04.03.2015. godine donio Odluku o pokretanju drugog kruga analiza relevantnih tržišta usluga koja su predmet provjere ispunjenosti testa tri kriterijuma, a kojom je naloženo sprovođenje testa tri kriterijuma na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji. S obzirom da ovo tržište nije dio važeće Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima podložnih *ex-ante* regulaciji, potrebno je sprovođenje Testa tri kriterijuma, radi ocjene efikasnosti konkurencije na tom tržištu.

Shodno Preporuci iz 2003, na maloprodajnom nivou u fiksnim elektronskim komunikacionim mrežama postoje dva tržišta vezana za javno dostupnu telefonsku uslugu i to:

- tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji,
- tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji.

U skladu s navedenim, a s ciljem prikupljanja svih potrebnih podataka, Agencija je, na osnovu sopstvenih pretpostavki i iskustava iz zemalja Evropske unije, izradila upitnik za operatore koji pružaju javno dostupnu telefonsku uslugu na fiksnoj lokaciji fizičkim i pravnim licima kao i pristup javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji u cilju pružanja javno dostupne telefonske usluge. Navedeni upitnik sadrži sve potrebne podatke za sprovođenje postupka utvrđivanja, određivanja i analize relevantnih tržišta podložnih *ex-ante* regulaciji. Podaci koji su traženi u upitniku se odnose na period 2012 do 2014 i to na godišnjem nivou.

Imajući u vidu činjenicu da su u Crnoj Gori, shodno prethodno sprovedenom rebalansu tarifa za javno dostupne telefonske usluge, izjednačeni uslovi pružanja ovih usluga pravnim i fizičkim licima, Agencija je razmatrala Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, kao jedinstveno maloprodajno tržište.

Agencija je 23.03.2015. godine, shodno Registru operatora, prema tabeli 1, poslala upitnik u štampanoj i elektronskoj formi, sa rokom za popunjavanje i dostavljanje upitnika od 15 dana tj. do 06.04.2015.godine.

Spisak operatora kojima je dostavljen navedeni upitnik dat je u Tabeli br.1.

R.Br.	Naziv operatora
1.	CRNOGORSKI TELEKOM A.D.
2.	TELENOR D.O.O
3.	MTEL D.O.O.
4.	BBMI D.O.O.
5.	BROADBAND MONTENEGRO D.O.O.
6.	DIMAL TELCOM D.O.O
7.	IGRAONICA VJOLCA
8.	IPMONT D.O.O
9.	MAJOR-COMS D.O.O.
10.	MNNEWS D.O.O
11.	MONTEINFORM D.O.O.
12.	MONTEKOM D.O.O.
13.	MONTENEGRO CONNECT D.O.O.
14.	POŠTA CRNE GORE D.O.O.
15.	PRONTO-TEL COMPANY D.O.O
16.	SKYLINKS TELECOM D.O.O
17.	TOWERS NET D.O.O
18.	VOIP D.O.O.
19.	VOIP TELEKOM D.O.O.
20.	VOX D.O.O.
21.	WIRELESS MONTENEGRO D.O.O.
22.	TELEMACH A.D.

Tabela br.1. Spisak operatora kojima je dostavljen upitnik

Podatke su dostavili sledeći operatori: Crnogorski Telekom, Mtel, MNNews, Pošta Crne Gore i IPMONT.

Nakon Urgencije od 01.04.2015. Pošta Crne Gore je dostavila dodatne podatke.

Ostali operatori kojima su poslani upitnici a koji iste nisu popunili i dostavili u propisanom roku, naknadno su kontaktirani radi ubrzanja postupka dostavljanja podataka, i tom prilikom odgovorili da ne pružaju elektronske komunikacione usluge, te da nemaju obavezu da dostave tražene podatke. Takodje, radna grupa je ustanovila da iz naknadno dobijene evidencije odredjeni broj operatora više ne vrši usluge za koje je registrovan ili su u fazi brisanja iz registra operatora.

Agencija je, nakon prijema popunjenih upitnika, otpočela sprovođenje Testa tri kriterijuma na svim relevantnim tržištima javno dostupne telefonske usluge koja se pruža na fiksnoj lokaciji.

2. DEFINISANJE RELEVANTNOG TRŽIŠTA USLUGA

U skladu sa svojim nadležnostima Agencija vrši analizu relevantnih tržišta i utvrđuje značajnu tržišnu snagu, shodno čl. 64 i 65 ZEK-a, uzimajući u obzir preporuke, mišljenja i smjernice odgovarajućih organa i organizacija Evropske Unije, pri čemu, u postupku utvrđivanja, praćenja i preispitivanja relevantnih tržišta u Crnoj Gori na tržištu elektronskih komunikacija i saraduje sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije.

Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije, određuje, prati i preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u oblasti usluga elektronskih komunikacija, pri čemu se uzima u obzir praksa Evropske unije. Na taj način Agencija utvrđuje tržišta koja su podložna *ex-ante* regulaciji, primjenjujući relevantne preporuke.

S obzirom da maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji nije dio važeće Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima podložnima *ex-ante* regulaciji, potrebno je sprovođenje Testa tri kriterijuma radi ocjene efikasnosti tržišne konkurencije:

1. prisustva snažnih i trajnih prepreka za ulazak na tržište, koje mogu biti strukturne, pravne i regulatorne prirode;
2. procjene povećanja konkurentnosti određenog relevantnog tržišta u naredne dvije godine i u odsustvu regulatornih mjera;
3. ocjene regulatora da li su važećim Zakonom o zaštiti konkurencije propisane mjere za suzbijanje radnji i akata kojim se sprječava, ograničava ili narušava konkurencija, i drugih strukturnih poremećaja na tržištu elektronskih komunikacija.

S obzirom da tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji nije sastavni dio nove Preporuke o relevantnim tržištima, a bilo je kao četvrto i šesto tržište obuhvaćeno starom Preporukom, Agencija može vršiti *ex-ante* regulaciju ukoliko dokaže da su istovremeno zadovoljena sva tri kriterijuma. U slučaju da su zadovoljena sva tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), Agencija će sprovesti postupak analize tržišta u skladu sa ZEK-om.

2.1 Karakteristike tržišta

U procesu određivanja relevantnog tržišta, Agencija bi trebalo da odredi relevantno tržište usluga i geografsku dimenziju tržišta, primjenjujući relevantne Smjernice Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage kao i o relevantnoj pravnoj tekovini Evropske unije iz područja tržišne konkurencije.

Pri određivanju relevantnog tržišta, odnosno dimenzije usluga i geografske dimenzije, polazi se od utvrđivanja supstitucije ponude i supstitucije tražnje. Pomoću supstitucije na strani tražnje utvrđuju se usluge koje korisnici smatraju zamjenskim uslugama tj. supstitutima. Zamjenska usluga - supstitut je svaka usluga koja s obzirom na svoja svojstva, cijenu, namjenu i navike korisnika može zamijeniti drugu uslugu i na taj način zadovoljiti istorodnu potrebu korisnika.

S druge strane, supstitucija na strani ponude ukazuje na spremnost operatora da u kratkom, odnosno srednjem roku ponudi istovjetnu uslugu, bez izlaganja dodatnim troškovima.

Za razliku od potencijalne konkurencije, kod supstitucije na strani ponude aktivni operator odmah reaguje na povecanje cijene, tako da potencijalnom konkurentu treba više vremena kako bi počeo da nudi istovjetnu uslugu na tržištu. U slučaju supstitucije aktivni operatori se ne izlažu dodatnim troškovima, a ulazak potencijalnih konkurenata podrazumijeva značajne nenadoknadive troškove (eng. sunk cost).

Jedan od načina kojim je moguće procijeniti postojanje zamjenjivosti na strani ponude i potražnje jeste primjena testa hipotetičkog monopola (hipoteičko povecanje cijene). Shodno navedenom testu, postavlja se pitanje što se događa u situaciji malog, ali značajnog, trajnog povećanja cijena usluge uz pretpostavku da cijene svih drugih usluga ostanu iste, pri čemu se pretpostavlja trajni rast cijena od 5% do 10%.

2.2 Trenutno stanje na tržištu fiksnih mreža u cilju pružanja javno dostupne telefonske usluge koja se pruža na fiksnoj lokaciji mreži u Crnoj Gori

U periodu koji je obuhvaćen upitnicima, na crnogorskom tržištu javno dostupne usluge međunarodnih poziva za pravna i fizička lica, koji se pružaju na fiksnoj lokaciji su pružali sledeći operatori :

2.2.1 Crnogorski Telekom A.D.Podgorica

Crnogorski Telekom A.D.Podgorica je operator javne fiksne elektronske komunikacione mreže i operator javnih fiksnih elektronskih komunikacionih usluga. Fiksnu mrežu Crnogorskog Telekoma (CT) čine platforme za prenos govora koje se koriste za pružanje usluge telefonije korisnicima koji se nalaze na fiksnoj lokaciji. Platforme na kojima CT pruža korisnicima ovaj tip usluge su:

- POTS/ISDN mreža (javna komutirana telefonska mreža, koja se označava i kao PSTN);
- VoIP Business platforma (mreža koja korisnicima nudi usluge telefonije zasnovana na SIP protokolu i NGN softswitch arhitekturi - MaxTelefonija);
- IMS (IP Multimedia Subsystem) – mreža koja se koristi za pružanje različitog skupa usluga koje korisnicima omogućavaju razmjenu multimedijalnog sadržaja. Mreža je standardizovana u skladu sa 3GPP specifikacijama (IMS Release 10). U CT-u se IMS platforma trenutno koristi za pružanje usluge prenosa govora (telefonija).

2.2.2 MTEL D.O.O.

Operator javne fiksne elektronske komunikacione mreže na bazi fiksnog bežičnog pristupa i operator javnih fiksnih elektronskih komunikacionih usluga, i operator javne mobilne elektronske komunikacione mreže i operator javnih mobilnih elektronskih komunikacionih usluga. Pored usluga GSM i UMTS mreže, M:tel nudi i usluge fiksne telefonije i Interneta zasnovanog na WiMAX

tehnologiji. WiMAX je bežična pristupna tehnologija preko koje se pruža usluga fiksne telefonije i "bežičnog ADSL-a" kako za rezidencijalne tako i za poslovne korisnike.

2.2.3 IPMONT d.o.o. Podgorica

IPMONT je operator javnih elektronskih komunikacionih mreža i usluga, koji obavlja elektronske komunikacione usluge prenosa govora putem mreža baziranih na Internet protokolu i pruža VoIP usluge putem servisa izbora operatora prema međunarodnim destinacijama na pripejd osnovi sa karticama "1011" i na postpejd osnovi sa predbrojem 1011.

2.2.4 MNNEWS d.o.o. Podgorica

Operator javne fiksne elektronske komunikacione mreže i operator javnih fiksnih elektronskih komunikacionih usluga za:

- Pružanje javne usluge pristupa Internetu
- Pružanje javne usluge iznajmljenih linija
- Pružanje javne usluge prenosa govora preko mreža baziranih na Internet protokolu.

Kompanija MNNews d.o.o. raspolaže elektronsko komunikacionom WAS/RLAN mrežom zasnovanom na Motorola Canopy odnosno Cambium Networks platformi u 18 gradova. Ova mreža predstavlja osnovu pristupne mreže preko koje se krajnjem korisniku omogućava korišćenje servisa iz portfolia telekomunikacionih servisa te kompanije putem platforme koja za svoj rad koristi frekventni opseg 5470 MHz do 5725 MHz. Omogućava povezivanje računara, servera, IP telefonskih centrala ili sistema za video nadzor u jedinstvenu VPN mrežu, tj. integraciju svih savremenih sistema poslovanja koji su bazirani na računarskoj tehnici.

Kompanija MNNews d.o.o. nudi svoje usluge isključivo pravnim licima, zbog čega Agencija ove usluge nije mogla ravnopravno tretirati kao druge usluge koje ulaze u opseg relevantnog tržišta.

2.2.5 Pošta Crne Gore d.o.o.

Pošta Crne Gore je operator javne fiksne elektronske komunikacione mreže i operator javnih fiksnih elektronskih komunikacionih usluga za:

- pružanje javnog servisa javnih telefonskih govornica i
- pružanje javnog servisa prenosa govora preko mreža baziranih na Internet protokolu.

Pošta Crne Gore navedene usluge pruža putem PSTN kao i VoIP javnih telefonskih govornica.

Pošta pruža uslugu javne telefonske govornice koja je javno dostupni telefon, čuje korišćenje se plaća novcem, kreditnim/debitnim karticama ili unaprijed plaćenim karticama, uključujući i kartice za upotrebu sa pozivnim kodovima. Navedenu uslugu Pošta Crne Gore nudi u radnom vremenu rada svojim poslovnica, isključivo fizičkim licima.

Shodno navedenim funkcionalnim karakteristikama, Agencija zaključuje da usluge koje pruža Pošta CG ne predstavljaju supstitut usluzi međunarodnih poziva sa fiksne lokacije.

2.3 Trenutni status operatora sa značajnom tržišnom snagom na tržištu međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji

Tokom perioda koji je relevantan za ovu analizu, Crnogorski Telekom je imao status operatora sa značajnom tržišnom snagom na tržištu međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji.

2.4 Definicija relevantnog tržišta usluga

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih telekomunikacionih servisa, koji su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno zamjenjivi na određenom geografskom području, pri datom nivou cijena.

Osnovna načela definisanja relevantnih tržišta odnose se na analizu stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude i analize potencijalnih konkurentskih pritisaka. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje predstavlja utvrđivanje asortimana usluga koje krajnji korisnik može smatrati supstitutivnim uslugama na relevantnom tržištu. Takođe, vrši se procjena mogućnosti potencijalnog pružaoca telekomunikacionih usluga da brzo i uz relativno male troškove ponudi konkurentnu uslugu na relevantnom tržištu kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetskog monopoliste. Kod supstitucije na strani ponude operator odmah reaguje na povećanje cijene, dok je potencijalnim konkurentima potrebno više vremena i ulaganja za pružanje istovjetne usluge na tržištu.

U svrhu definisanja tržišta, pri određivanju supstituta, može se koristiti tehnika hipotetičkog monopolističkog testa (eng. SSNIP test – Small but Non Transitory Increase in Price) koja, počevši od najuže moguće definicije tržišta koje se analizira, određuje da li hipotetički monopolista može da sprovede malo ali značajno trajno povećanje cijena, a da pritom ne izgubi dio prihoda, usled preorijentacije krajnjih korisnika ka supstitutivnim uslugama.

Pri definisanju tržišta usluga određuju se usluge koje korisnik smatra supstitutima u pogledu, namjene, funkcionalnosti i cijena na datom tržištu. Stepen supstitucije se određuje pomoću:

- Stepen supstitucije na strani tražnje (eng. *Demand side substitutability*) i
- Stepen supstitucije na strani ponude (eng. *Supply side substitutability*).

Stepen supstitucije na strani tražnje se utvrđuje na osnovu zamjenjivosti usluge posmatrano sa stanovišta korisnika pri relativnom porastu cijena. Za procjenu Stepena supstitucije može se koristiti SSNIP (eng. Small but Significant and Non-transitory Increase in Price) test, kojim se dokazuje spremnosti korisnika usluge A da pri porastu cijena te usluge 5-10% počne da koristi uslugu B. Pri tome se uzimaju u obzir, kako cijene usluga A i B, tako i troškovi prelaska na korišćenje usluge B (dugoročni ugovori, cijena terminalne opreme isl). Ukoliko SSNIP test pokaže da su usluge A i B zamjenjive, smatra se da one pripadaju istom tržištu.

Stepen supstitucije na strani ponude se utvrđuje na osnovu mogućnosti preduzeća, koja pružaju druge usluge, a koje ne pripadaju istom tržištu usluga, da, usled relativnog porasta cijena razmatrane usluge u relativno kratkom vremenu operatori uđu na tržište i počnu da pružaju te usluge. Prilikom procjene postojanja potencijalne tržišne konkurencije potrebno je utvrditi njen nivo i uslove na relevantnom tržištu pod kojima novi tržišni učesnici, odnosno privredni subjekti mogu ući na dato relevantno tržište. Postojanje potencijalne tržišne konkurencije utvrđuje se na

osnovu razmatranja predviđenih promjena postojećih tržišnih uslova, koje se odnose na strukturu relevantnog tržišta, ponašanja postojećih učesnika na relevantnom tržištu i uticaja na ostale stvarne i potencijalne učesnike na tržištu, ekonomske i finansijske snage učesnika na tržištu, ekonomskih, pravnih i drugih prepreka pristupa relevantnom tržištu, tržišnih trendova, i dr.

Maloprodajna javno dostupna telefonska usluga koja se pruža na fiksnoj lokaciji odnosi se na sve vrste poziva krajnjeg korisnika iz javne fiksne mreže, a to su:

- pozivi prema geografskim brojevima (prema nacionalnim fiksnim mrežama);
- pozivi prema brojevima u nacionalnim mobilnim elektronskim komunikacionim mrežama
- pozivi prema međunarodnim brojevima;
- pozivi prema Internet brojevima;
- pozivi prema ostalim negeografskim brojevima (usluge s dodatnom vrijednošću, usluge besplatnog poziva, usluge jedinstvenog pozivnog broja).

Agencija je, pri određivanju granica tržišta javno dostupne telefonske usluge koja se pruža na fiksnoj lokaciji, razmotrila i druge nacine komunikacije kao moguće supstitute usluzi poziva iz fiksnih komunikacionih mreža, i procijenila da li ti načini komunikacije pripadaju istom relevantnom tržištu u odnosu na fizička i pravna lica.

2.5 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje/ponude

Pri definisanju tržišta usluga određuju se usluge koje korisnik smatra supstitutima u pogledu, namjene, funkcionalnosti i cijena na datom tržištu. Stepem supstitucije se određuje pomoću:

- Stepem supstitucije na strani tražnje (eng. Demand side substitutability), i
- Stepem supstitucije na strani ponude (eng. Supply side substitutability).

Stepem supstitucije na strani tražnje se utvrđuje na osnovu zamjenjivosti usluge posmatrano sa stanovišta korisnika pri relativnom porastu cijena. Za procjenu stepena supstitucije može se koristiti tzv. SSNIP test (eng. Small but Significant and Non-transitory Increase in Price)¹³, kojim se dokazuje spremnosti korisnika usluge A da pri porastu cijena te usluge 5-10% počne da koristi uslugu B. Pri tome se uzimaju u obzir, kako cijene usluga A i B, tako i troškovi prelaska na korišćenje usluge B (dugoročni ugovori, cijena terminalne opreme i sl). Ukoliko SSNIP test pokaže da su usluge A i B zamjenjive, smatra se da one pripadaju istom tržištu.

Stepem supstitucije na strani ponude se utvrđuje na osnovu mogućnosti preduzeća, koja pružaju druge usluge, a koje ne pripadaju istom tržištu usluga, da, usled relativnog porasta cijena razmatrane usluge u relativno kratkom vremenu, uđu na tržište i počnu da pružaju te usluge. Prilikom procjene postojanja potencijalne tržišne konkurencije potrebno je utvrditi njen nivo i uslove na relevantnom tržištu pod kojima novi tržišni učesnici, odnosno privredni subjekti mogu ući na dato relevantno tržište. Postojanje potencijalne tržišne konkurencije utvrđuje se na osnovu razmatranja predviđenih promjena postojećih tržišnih uslova, koje se odnose na strukturu relevantnog tržišta, ponašanja postojećih učesnika na relevantnom tržištu i uticaja na ostale stvarne i potencijalne učesnike na tržištu, ekonomske i finansijske snage učesnika na tržištu, ekonomskih, pravnih i drugih prepreka pristupa relevantnom tržištu, tržišnih trendova, i dr.

¹³ SSNIP - *Small but Significant and Non-transitory Increase in Price*, odnosno malo ali značajno trajno povećanje u cijeni

2.6 Supstituti pozivima koji potiču iz fiksnih komunikacionih mreža

2.6.1 Pozivi iz mobilnih mreža

Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Pri određivanju relevantnog tržišta usluga javno dostupne telefonske usluge prvenstveno se razmatra stepen supstitucije poziva iz fiksnih mreža pozivima iz mobilnih mreža. S obzirom da krajnji korisnik koji želi ostvariti poziv, može to učiniti koristeći fiksnu ili mobilnu mrežu, izbor korisnika će opredijeliti funkcionalnost i cijene usluga, kao i njegova odluka da pozive iz fiksne mreže zamijeni pozivima iz mobilne na bazi pojedinog (eng. *call-by-call basis*) ili svih poziva. Funkcionalne razlike između poziva iz fiksnih i poziva iz mobilnih mreža ogledaju se u mobilnosti, koja ukazuje na činjenicu da je pristup mobilnim mrežama moguć nezavisno od lokacije, a pristup fiksnim mrežama moguć je samo na određenoj fiksnoj lokaciji. Iz prethodno navedenog se lako može zaključiti kako je korisnik koji ostvaruje pristup i mobilnoj i fiksnoj mreži, u mogućnosti da zamijeni samo pozive iz fiksne mreže pozivima iz mobilne, ali ne i obrnuto. Da bi se ove dvije vrste poziva mogle smatrati supstitutima, potrebno je da iste budu zamjenjive u oba smjera, a što ovdje nije slučaj.

	Fiksna	Mobilna
Fiksna	0,1785	0,3332
Mobilna	1,0115	1,0115

Tabela br.2 Maloprodajne cijene međunarodnih poziva iz fiksnih i mobilnih mreža CT-a u tarifnu zoni Evropa

Izvor: Uпитnik za Analizu i Cjenovnik Crnogorskog Telekomata i Cjenovnik postpaid usluga Crnogorskog Telekomata a.d Podgorica za fizička lica

Cijene poziva su izražene u EUR po minuti poziva sa uključenim PDV -om.

Upoređivanjem postojećih cijena poziva iz fiksne i poziva iz mobilne mreže, shodno Tabeli br. 2, Agencija zaključuje da hipotetičko povećanje cijena poziva iz fiksnih mreža, ne bi uticalo na potpunu zamjenjivost istih pozivima iz mobilnih mreža. Naime, čak i uz navedeno povećanje, cijene poziva iz fiksnih mreža ostale bi niže od cijena poziva iz mobilnih prema fiksnim mrežama. Slično važi i za pozive prema mobilnim mrežama, tako da su cijene poziva iz mobilnih prema fiksnim mrežama više od cijena poziva upućenih iz fiksnih prema fiksnim mrežama. Imajući u vidu da ove vrste poziva nisu međusobno potpuno zamjenjive, kao i usled prethodno utvrđenih cjenovnih razlika, pozivi koji potiču iz mobilnih mreža ne mogu se, na strani tražnje smatrati supstitutima pozivima koji potiču iz fiksnih mreža.

Analiza stepena supstitucije na strani ponude

Pozivi koji potiču iz mobilnih mreža mogli bi biti supstitut pozivima koji potiču iz fiksnih mreža na strani ponude ukoliko bi operatora usluga mobilne javne komunikacione mreže bio u mogućnosti da brzo reaguje na povećanje cijene poziva iz fiksnih mreža uz relativno male troškove i pod uslovom da usluga koju ponudi po cijeni i kvalitetu odgovara pozivima koji potiču iz fiksnih mreža. S obzirom da stvaranje navedenih preduslova iziskuje značajna prilagođavanja i

nadogradnju postojeće sopstvene pristupne mreže zbog izuzetno visokih i nenadoknadivih troškova potrebnih za razvoj potrebne infrastrukture, supstitucija na strani ponude nije bila moguća u relevantnom vremenskom periodu.

U skladu s prethodno navedenim, Agencija smatra da se pozivi koji potiču iz mobilnih mreža na strani ponude ne mogu smatrati supstitutom pozivima koji potiču iz fiksnih mreža, odnosno da ne postoji operator usluga fiksne javne komunikacione mreže koji bi u slučaju malog, ali značajnog trajnog povećanja cijene poziva iz fiksnih mreža, u razumnom roku i uz relativno male troškove bio u mogućnosti ponuditi iste pozive krajnjim korisnicima.

2.6.2 Pozivi putem internet protokola (VoIP)

Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

VoIP pozivi, kod kojih se prenos govora pruža putem internet protokola, i koji u potpunosti prolaze kroz mrežu operatora posebnim virtuelnim kanalom koji je namijenjen govoru, je maloprodajna javno dostupna telefonska usluga. Ova usluga obuhvata sve vrste prenosa govora putem internet protokola, koji mogu biti upravljani i neupravljani.

Upravljane (eng. *managed*) VoIP pozive karakteriše prenos govora koji se pruža putem internet protokola i koji u potpunosti prolazi kroz mrežu operatora, koji omogućava poseban virtuelni kanal za prenos govora, zbog čega ova usluga predstavlja supstitut pozivima koji potiču iz fiksnih mreža.

Neupravljane (eng. *non-managed*) pozive karakteriše prenos govora koja se pruža putem internet protokola i koji istovremeno u jednom svom dijelu prolazi kroz javni internet (VoIP), što omogućava uslugu koja po kvalitetu odgovara javno dostupnoj telefonskoj usluzi u fiksnoj mreži, i kao takva ne predstavlja supstitut pozivima koji potiču iz fiksnih mreža.

Analiza stepena supstitucije na strani ponude

Iako postoje bitne razlike u opremi i načinu pružanja standardne (PSTN) javno dostupne telefonske usluge i prenosa govora putem internet protokola (VoIP), Agencija smatra da bi u slučaju malog, ali značajnog, trajnog povećanja cijena standardne javno dostupne telefonske usluge, ostali operatori (postojeci ili oni koji tek namjeravaju da uđu na tržište), kao odgovor na povećanje cijene, mogli ponuditi uslugu prenosa govora putem internet protokola (VoIP) omogućavajući poseban virtuelni kanal za govor, pri čemu bi takva usluga u potpunosti odgovarala standardnoj PSTN usluzi. Postojeće veleprodajne usluge koje omogućavaju ostalim operatorima uslove za pružanje navedene usluge, kao i dosadašnja ulaganja u sopstvene mreže omogućavaju operatorima da u relativno kratkom roku i bez izlaganja većim dodatnim troškovima ponude korisnicima traženu uslugu.

U skladu s navedenim, Agencija smatra da je na strani ponude prenos govora putem internet protokola (VoIP) koji odgovara kvalitetu javno dostupne telefonske usluge supstitut standardnoj (PSTN/IMS) javno dostupnoj telefonskoj usluzi.

Zaključak

U skladu s navedenim, Agencija smatra da se prenos govora putem internet protokola (VoIP) ne može smatrati supstitutom standardnoj (PSTN) javno dostupnoj telefonskoj usluzi gledano na strani tražnje, dok jeste supstitut na strani ponude.

2.6.3 Određivanje tržišta prema vrstama poziva

a) Pozivi posredstvom WiMAX tehnologije

Uslugu poziva putem WiMAX tehnologije na maloprodajnom tržištu međunarodnih poziva sa fiksne lokacije u relevantnom periodu pružao je MTEL. Pokrivenost populacije ovom vrstom usluge na prostoru Crne Gore je ograničena na prostoru pojedinih urbanih cjelina u okviru crnogorskih gradova. Tokom vremenskog perioda obuhvaćenog analizom broj krajnjih korisnika ove usluge putem WiMAX tehnologije je opadao usled nedovoljne pokrivenosti i nedovoljnog kvaliteta usluge. Shodno funkcionalnim karakteristikama navedene usluge i učešću broja korisnika koji koriste uslugu fiksnog bežičnog pristupa putem WiMAX tehnologije, Agencija smatra da usluga govorne usluge putem WiMAX tehnologije nije supstitut usluzi koja se pruža putem PSTN -a. Međutim, da bi se sagledale cjelokupne tržišne okolnosti na relevantnom tržištu i u cilju realnijeg sagledavanja stvarnog stepena konkurencije, Agencija uključuje i usluge međunarodnih poziva sa fiksne lokacije posredstvom WiMAX tehnologije u opseg relevantnog tržišta.

b) Lokalni/međumjesni i međunarodni pozivi

Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Nakon određivanja definicije tržišta poziva koji potiču iz fiksnih mreža, potrebno je odrediti da li lokalni/međumjesni i međunarodni pozivi koji potiču iz fiksnih mreža pripadaju li istom tržištu.

Agencija smatra da, u pogledu krajnjeg korisnika, lokalni/međumjesni i međunarodni pozivi koji potiču iz fiksnih mreža ne mogu pripadati istom relevantnom tržištu. Osnovna razlika između navedenih poziva je u tome što se lokalni/međumjesni pozivi završavaju u mrežama nacionalnih operatora, a međunarodni pozivi završavaju u mrežama međunarodnih operatora. S obzirom da korisnici u Crnoj Gori ostvaruju pristup nacionalnoj mreži, te da je mali broj onih koji ostvaruju pristup nekoj od međunarodnih mreža, korisnik koji trenutno nije uz svoj telefon u Crnoj Gori nije moguće dobiti pozivom na broj u međunarodnoj mreži. To znači da sa korisnikom usluga nekog od nacionalnih operatora nije u mogućnosti uspostaviti vezu pozivanjem broja u međunarodnoj mreži umjesto u nacionalnoj mreži. Kako su cijene usluge završavanja (terminacije) poziva u međunarodnim mrežama više od cijena usluge završavanja (terminacije) poziva u nacionalnim mrežama, više su i same cijene poziva upućenih iz fiksnih mreža prema brojevima u međunarodnim mrežama. Čak je i sama tarifna struktura poziva upućenih prema brojevima u međunarodnim mrežama različita od tarifne strukture poziva upućenih prema brojevima u nacionalnim mrežama. U skladu s evropskom praksom, u Crnoj Gori je uobičajeno da operatori grupišu zemlje u određene tarifne zone prema kojima se primjenjuju jedinstvene cijene pri čemu su najčešće pozivane zemlje i najjeftinije.

Shodno navedenom, Agencija smatra da je, na strani tražnje, za međunarodne pozive koji potiču iz fiksnih mreža potrebno odrediti zasebna tržišta.

Analiza stepena supstitucije na strani ponude

U Crnoj Gori, u relevantnom periodu su svi operatori pružali korisnicima uslugu poziva prema brojevima u nacionalnim i prema brojevima u međunarodnim mrežama. Nacionalni operatori koji namjeravaju korisnicima ponuditi uslugu poziva prema brojevima u međunarodnim mrežama, treba da s jednim ili više međunarodnih operatora sklope ugovore o interkonekciji, što iziskuje minimalne nenadoknadive troškove.

Shodno činjenici, operatori koji su u relevantnom periodu korisnicima nudili lokalne/međumjesne i međunarodne pozive iz fiksnih mreža, Agencija smatra da su navedeni pozivi komplementarne usluge koje korisnici ne razdvajaju prilikom ugovaranja javno dostupne telefonske usluge, te da uz prethodno spomenute minimalne nenadoknadive troškove pružanja poziva prema brojevima u međunarodnim mrežama u odnosu na pozive prema nacionalnim brojevima, ne postoje prepreke zbog kojih operator koji pruža pozive iz fiksnih mreža ne bi bio u mogućnosti korisnicima ponuditi obje navedene vrste poziva. Takođe, i operatori koji krajnjim korisnicima nude ili tek žele nuditi pozive putem izbora operatora, mogu, uz gore spomenute minimalne prateće troškove, pored lokalnih/nacionalnih poziva ponuditi i međunarodne.

Shodno navedenom, Agencija smatra da, na strani ponude, lokalni/međumjesni i međunarodni pozivi mogu pripadati istom relevantnom tržištu, ali je Agencija, zbog značajnih razlika na strani tražnje zaključila da ove dvije vrste poziva treba da pripadaju različitim tržištima.

2.6.4 Pozivi putem usluge izbora/predizbora operatora (eng. Carrier selection/carrier pre-selection)

Na strani tražnje

Krajnji korisnik koji koristi usluge poziva i pristupa od bivšeg monopoliste, može u svakom trenutku odlučiti da koristi usluge poziva nekog drugog operatora, a koje rečeni operator pruža putem usluge izbora i predizbora operatora. Funkcionalno, usluga poziva putem izbora i predizbora operatora predstavlja uslugu identičnu pozivu iz mreže operatora koji pruža uslugu pristupa krajnjem korisniku, i kao takva ima potencijal da stvori konkurentski pritisak ka povećanju cijena hipotetičkog monopoliste u dovoljnoj mjeri, odnosno, u slučaju povećanja maloprodajnih cijena hipotetičkog monopoliste, krajnji korisnici mogu preći na ekvivalentne usluge drugog operatora, odnosno na usluge koje se pružaju putem usluge izbora i predizbora operatora.

Uzevši u obzir da korišćenje usluge izbora i predizbora operatora nijesu efikasno implementirane, odnosno u dovoljnoj mjeri zaživjele u Crnoj Gori, Agencija je na stanovištu da pozivi putem usluge izbora i predizbora operatora nijesu supstitutivna usluga pozivima iz fiksne mreže.

Na strani ponude

Kao što je prethodno navedeno, veleprodajna usluge izbora i predizbora operatora olakšavaju ulazak na tržište novim operatorima koji namjeravaju ili žele da ponude korisnicima svoju javno dostupnu telefonsku uslugu. S obzirom da je oprema potrebna za pružanje poziva prema fiksnim mrežama ista kao i oprema potrebna za pružanje poziva prema mobilnim mrežama, operator koji planira ulazak na tržište i počne sa nuđenjem usluge izbora/predizbora operatora može jednostavno, uz minimalne nenadoknadive troškove i u kratkom roku, uz pozive prema fiksnim mrežama ponuditi i pozive prema mobilnim mrežama. Identična je situacija i sa operatorima koji pozive krajnjim korisnicima nude koristeći svoju sopstvenu mrežnu infrastrukturu.

Zaključak

Slično prethodnom slučaju, a uzevši u obzir da usluga izbora operatora nije efikasno implementirana, odnosno u dovoljnoj mjeri zaživjela u Crnoj Gori, Agencija je na stanovištu da pozivi putem usluge izbora operatora nijesu supstitutivna usluga pozivima iz fiksne mreže.

2.6.5 Pozivi prema brojevima u fiksnim mrežama i pozivi prema brojevima u mobilnim mrežama

Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Nakon zaključivanja da lokalni/nacionalni i međunarodni pozivi koji potiču iz fiksnih mreža pripadaju različitim tržištima, Agencija razmatra mogućnost supstitucije poziva prema brojevima u fiksnim mrežama (eng. *fixed-to-fixed*) i poziva prema brojevima u mobilnim mrežama (eng. *fixed-to-mobile*).

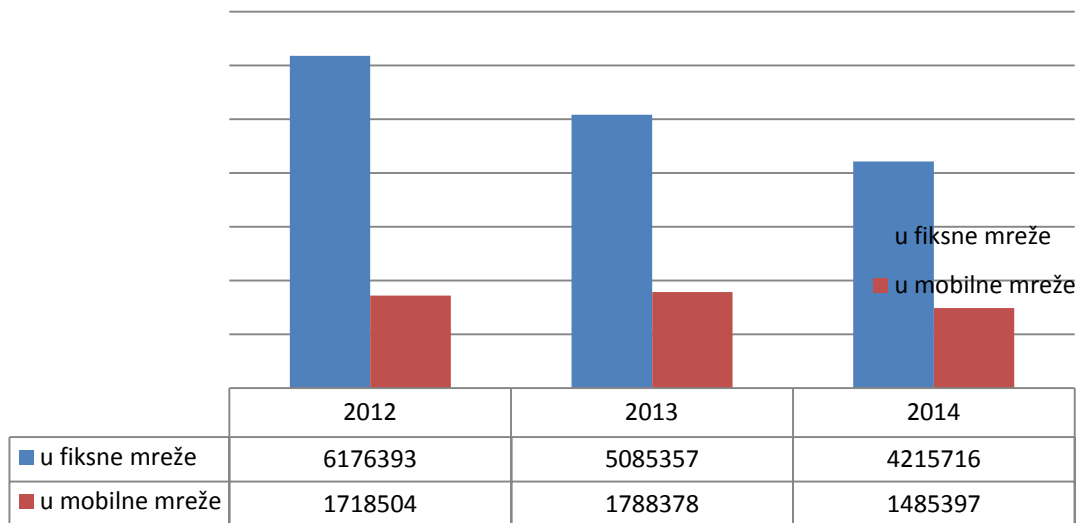
Traženog korisnika je uvijek, umjesto pozivanja na broj u fiksnoj mreži, moguće dobiti na njegov broj u mobilnoj mreži, ukoliko ga krajnji korisnik posjeduje, što ukazuje da se, zbog dostupnosti pojedinog korisnika i putem broja u mobilnoj mreži, poziv upućen na broj u mobilnoj mreži može smatrati supstitutom usluzi poziva upućenom na broj u fiksnoj mreži. Takođe, uzimajući u obzir cijene poziva koji potiču iz fiksne mreže u mobilnu mrežu, koje su nešto više od cijena poziva iz fiksne mreže u fiksnu mrežu, shodno Tabeli br.3, nije realno očekivati da će korisnik sve svoje pozive prema fiksnoj mreži zamijeniti pozivima prema mobilnim mrežama.

	Fiksna mreža	Mobilna mreža
Fiksna mreža	0,1785	0,3332

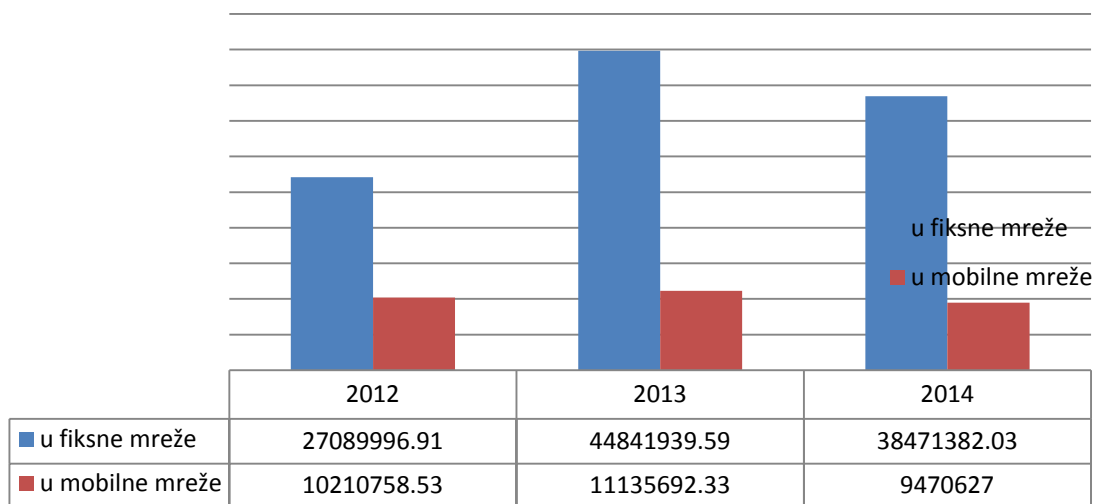
Tabela br.3: Maloprodajne cijene međunarodnih poziva iz fiksne mreže CT prema brojevima u tarifnoj zoni Europa
Izvor: Upitnik za Analizu i Cjenovnik Cnogorskog Telekoma

Shodno navedenom, stepen supstitucije poziva iz fiksne u fiksnu mrežu pozivima iz fiksne u mobilnu, od strane korisnika koji je cjenovno osjetljiv, realna je u situaciji kada je važno u određenom trenutku uspostaviti poziv. Stoga se pozivi iz fiksne u mobilnu mrežu u opisanoj situaciji mogu smatrati supstitutom. Agencija smatra da je opisani stepen supstitucije potrebno posmatrati imajući u vidu, kako broj poziva, tako i trajanje poziva upućenih iz fiksnih prema

mobilnim mrežama, shodno dijagramima br.1 i br.2, koji upućuju na to da korisnici ne smatraju supstitutima.

Dijagram br. 1: Broj međunarodnih poziva
Izvor: Upitnik za Analizu

Dijagram br.2: Trajanje međunarodnih poziva
Izvor: Upitnik za Analizu

Agencija smatra da korisnici navedene vrste poziva smatraju komplementarnim uslugama, posebno zato što ugovaranjem javno dostupne telefonske usluge na fiksnoj lokaciji, korisnici ne razdvajaju ove vrste poziva, odnosno istovremeno ostvaruju mogućnost poziva prema fiksnim i mobilnim mrežama.

Shodno navedenom, Agencija smatra da su, međunarodni pozivi koji potiču iz fiksnih mreža prema brojevima u mobilnim mrežama i pozivi iz fiksnih mreža prema brojevima u fiksnim mrežama komplementarne usluge koje na strani tražnje čine sastavni dio istog relevantnog tržišta.
Analiza stepena supstitucije na strani ponude

Operatori usluga fiksnih mreža su u relevantnom periodu nudili pozive prema fiksnim i prema mobilnim mrežama bez razdvajanja. S obzirom da je oprema potrebna za pružanje poziva prema fiksnim mrežama ista kao i oprema potrebna za pružanje poziva prema mobilnim mrežama, operator koji namjerava da uđe na tržište i ponudi uslugu izbora operatora može jednostavno, uz minimalne nenadoknadive troškove i u kratkom razdoblju, uz pozive prema fiksnim mrežama ponuditi i pozive prema mobilnim mrežama. Identična je situacija i s operatorima koji pozive krajnjim korisnicima nude koristeći sopstvenu mrežnu infrastrukturu.

Shodno navedenom, Agencija zaključuje da su međunarodni pozivi iz fiksnih mreža prema brojevima u mobilnim mrežama supstitut pozivima iz fiksnih mreža prema brojevima u fiksnim mrežama, i da pripadaju istom tržištu.

2.6.6 Pozivi prema Internet brojevima

Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Pozive prema Internet brojevima ostvaruju korisnici koji pristupaju Internetu putem uskopojasne veze (eng. *dial-up*). Uskopojasni pristup Internetu se ostvaruje kada korisnik bira broj koji je dodijeljen određenom operatoru usluge pristupa Internetu (eng. *ISP-Internet Service Provider*). Funkcionalno, govorni pozivi i uskopojasni pristup Internetu služe u različite svrhe, zbog čega poziv kojim se ostvaruje pristup Internetu ne može biti supstitut govornom pozivu i obrnuto. Iako svi operatori koji nude govorne pozive korisnicima usluga fiksnih mreža, takode nude i cijeli spektar usluga, uključujući i pozive prema Internet brojevima, i nezavisno od toga što korisnik, kada ugovara javno dostupnu telefonsku uslugu, odnosno pozive, ne ugovara odvojeno govorne pozive prema fiksnim mrežama i pozive prema Internet brojevima, Agencija zbog navedene razlike u funkcionalnom smislu ovih vrsta poziva, iste smatra komplementarnim uslugama koje, kao takve, ne pripadaju istom tržištu.

Analiza stepena supstitucije na strani ponude

Pri procjenjivanju spremnosti operatora usluge pristupa Internetu da, u slučaju malog ali značajnog trajnog povećanja cijena govornih poziva iz fiksnih mreža, ponude takve pozive u kratkom roku i bez izlaganja dodatnim troškovima, Agencija je zaključila da su svi operatori usluge pristupa Internetu u mogućnosti da putem usluge izbora operatora nude korisnicima i uslugu govornih poziva iz fiksnih mreža.

Shodno navedenom, moglo bi se zaključiti da na strani ponude nema potrebe za određivanjem zasebnih tržišta za pozive prema Internet brojevima i govornih poziva iz fiksnih mreža. Ipak, zbog značajnih razlika na strani tražnje, Agencija smatra da javno dostupna telefonska usluga koja se pruža na fiksnoj lokaciji i pozivi prema Internet brojevima, ne mogu pripadati istom relevantnom tržištu, i da čine dva zasebna tržišta.

2.6.7 Pozivi prema geografskim i negeografskim uslugama (brojevima)

Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Geografski broj je broj iz plana numeracije koji je vezan za geografsku lokaciju. Negeografski brojevi su, shodno ZEK, brojevi iz plana numeracije koji nijesu geografski brojevi (nijesu vezani za geografsku lokaciju). U negeografske brojeve ubrajaju se brojevi mobilnih usluga, besplatnih usluga, usluga sa dodatnom vrijednošću i slično. Pozivi prema brojevima u fiksnim mrežama razmatrani su zasebno iz razloga što, iako prema Planu numeracije pripadaju negeografskim brojevima, funkcionalno su slični pozivima prema geografskim brojevima, a s obzirom da je pozivanjem jednih i drugih moguće dobiti određenog korisnika, Agencija smatra da poziv upućen određenom korisniku na njegov geografski broj, nije moguće ostvariti i pozivanjem nekog od negeografskih brojeva, s obzirom da isti služe za pružanje usluga s dodatnom vrijednosti, usluge besplatnih poziva i sl. To znači da sa korisnikom usluga nekog od nacionalnih operatora nije u mogućnosti uspostaviti vezu pozivanjem na određeni negeografski broj umjesto na korisnikov geografski broj. Shodno navedenom, iako korisnik ne ugovara odvojeno pozive prema geografskim brojevima i pozive prema negeografskim brojevima te su isti komplementarne usluge, Agencija smatra da na strani tražnje ove vrste poziva čine zasebna tržišta.

Analiza stepena supstitucije na strani ponude

S obzirom da ulaganja operatora u uslugu izbora operatora pokrivaju pozive prema geografskim i pozive prema negeografskim brojevima, Agencija smatra da bi operator, koji pruža pozive prema negeografskim brojevima putem usluge izbora operatora ili to tek namjerava, u slučaju malog, ali značajnog trajnog povećanja cijena, mogao u kratkom roku i bez izlaganja dodatnim troškovima nuditi korisnicima i pozive prema geografskim brojevima. Isto važi i za operatore koji korisnicima pružaju pozive putem sopstvene mrežne infrastrukture.

Shodno navedenom, Agencija smatra da na strani ponude nema potrebe za određivanjem zasebnih tržišta za usluge poziva prema geografskim i poziva prema negeografskim brojevima. Ipak, zbog značajnih razlika na strani tražnje, Agencija smatra da usluga pozivi prema geografskim brojevima i usluga poziva prema negeografskim brojevima, ne pripadaju istom relevantnom tržištu, i da čine dva zasebna tržišta.

2.6.8 Korisnici – pravna lica i fizička lica

Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Iako je javno dostupna telefonska usluga funkcionalno identična za fizička i pravna lica, ove dvije vrste korisnika imaju bitno različite potrebe u pogledu komuniciranja. Operatori kreiraju različite, zasebne ponude/tarifne pakete javno dostupne telefonske usluge za ove dvije vrste korisnika. Uz činjenicu da postoje razlike u ponudi i samim karakteristikama tarifnih paketa, to nema razlike u cijenama javno dostupne telefonske usluge između ove dvije vrste korisnika. Na osnovu prethodno sprovedenog rebalansa tarifa za javno dostupne telefonske usluge, u Crnoj Gori su izjednačeni uslovi pružanja ovih usluga pravnim i fizičkim licima.

Shodno navedenom, Agencija smatra da javno dostupne telefonske usluge koje se pružaju na fiksnoj lokaciji za pravna i fizička lica na strani tražnje pripadaju istom tržištu.

Analiza stepena supstitucije na strani ponude

Potrebe fizičkih lica, zahtijevaju posebna poslovna rješenja, za razliku od pravnih lica, koja uz javno dostupnu telefonsku uslugu uključuju i dodatne elektronske komunikacione usluge, a takvu kombinaciju usluga, izuzev bivšeg monopoliste, ostali operatori trenutno nisu u mogućnosti da nude poslovnim korisnicima, s obzirom da bi to zahtijevalo od operatora istovremeni ulazak na više različitih tržišta koji iziskuje visoke nenadoknadive troškove. Međutim, javno dostupna telefonska usluga funkcionalno je identična za fizička i pravna lica, zbog čega, prema mišljenju Agencije, ne postoje prepreke zbog kojih operator koji pruža javno dostupnu telefonsku uslugu fizičkim licima ne bi bio u mogućnosti tu uslugu ponuditi i pravnim licima, i obrnuto. Naime, u Crnoj Gori, u relevantnom periodu svi operatori pružali su javno dostupnu telefonsku uslugu i fizičkim i pravnim licima. Takođe, operatori koji tek namjeravaju da uđu na tržište i pružaju javno dostupne telefonske usluge fizičkim i pravnim licima, isto mogu realizovati uz minimalne nenadoknadive troškove i u kratkom razdoblju, putem veleprodajne usluge izbora operatora. S obzirom da je ista oprema potrebna za pružanje poziva putem izbora operatora fizičkim i pravnim licima, operator koji pruža javno dostupnu telefonsku uslugu fizičkim licima, može istu ponuditi i pravnim licima. Identična je situacija i s operatorima koji pozive krajnjim korisnicima nude koristeći sopstvenu mrežnu infrastrukturu.

Shodno navedenom, Agencija smatra da na strani ponude javno dostupne telefonske usluge koje se pružaju na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica pripadaju istom relevantnom tržištu.

2.7 Geografska dimenzija relevantnog tržišta

Geografska dimenzija Relevantnog tržišta obuhvata sva područja u kojima određeni operatori pružaju usluge pod istim uslovima, odnosno u kojima postoje jednaki uslovi tržišne konkurencije.

U skladu sa smjernicama i preporukama Evropske komisije geografska dimenzija relevantnog tržišta je većinom određena na osnovu pokrivenosti mrežom i postojanja jednakog pravnog i regulatornog okvira na određenom geografskom području.

Shodno navedenom, Agencija smatra da je relevantno Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica, koji se pružaju na fiksnoj lokaciji nacionalno, odnosno da je geografska dimenzija relevantnog tržišta teritorija Crne Gore.

2.8 Zaključak Agencije o određivanju relevantnog tržišta

Na osnovu prethodno izloženog, Agencija je utvrdila da tržište javno dostupne telefonske usluge u Crnoj Gori čine relevantna tržišta i to:

Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji,

- pozivi prema geografskim brojevima (prema međunarodnim fiksnim mrežama);
- pozivi prema brojevima u međunarodnim mobilnim elektronskim komunikacionim mrežama,

nezavisno od toga da li se radi o standardnoj javno dostupnoj telefonskoj usluzi ili upravljanim VoIP pozivima (kod kojih se prenos govora pruža putem internet protokola i koji u potpunosti prolazi kroz mrežu operatora, a pritom omogućava poseban virtualni kanal za govor) ili usluzi koja se pruža posredstvom WiMAX tehnologije.

Agencija određuje da je relevantno tržište u geografskoj dimenziji nacionalna teritorija Crne Gore.

3. TEST TRI KRITERIJUMA

3.1 *Prvi kriterijum: Prisutnost visokih i trajnih prepreka strukturne, pravne ili regulatorne prirode za ulazak na tržište*

U skladu sa Preporukom Evropske komisije, postojanje visokih i trajnih prepreka za ulazak na tržište određuje se na osnovu strukturnih, pravnih i regulatornih prepreka. Utvrđivanjem postojanja strukturnih i pravnih ili regulatornih prepreka, Agencija je u mogućnosti da, nametanjem odgovarajućih mjera, omogući pojavljivanje novih operatora, čime se utiče na razvoj efikasne tržišne konkurencije.

3.1.1 Strukturne prepreke za ulazak na tržište

Shodno Preporuci Evropske komisije iz 2003. godine¹⁴, regulatorna tijela prilikom određivanja visokih i trajnih prepreka procjenjuju sledeće kriterijume, koji ne moraju biti kumulativno ispunjeni:

- nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije;
- stepen vertikalne integracije;
- postojanje nenadoknadivih troškova;
- jednostavan ili povlašćen pristup tržištima kapitala ili novčanim izvorima;
- ekonomije širine;
- ekonomije obima;
- prepreke prelaska za krajnje korisnike;
- stepen diverzifikacije usluga;
- tehnološka prednost ili nadmoć.

Agencija je, prilikom određivanja prepreka, vršila procjenu nekoliko prethodno spomenutih kriterijuma, što je dovoljan pokazatelj stvarnog stanja na Maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji.

a) nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije

U pogledu nadzora infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije, evidentno je da je Crnogorski Telekom bivši monopolista i vlasnik elektronske komunikacione mreže sa velikim brojem (156.212) PSTN priključaka¹⁵. Geografska rasprostranjenost telefonskih priključaka je značajna prvenstveno iz razloga što je Crnogorski Telekom nasljednik nekadašnjeg Javnog preduzeća PTT saobraćaja koje je izgradilo sopstvenu pristupnu mrežu u periodu u kojem je imao ekskluzivna prava u oblasti telekomunikacija.

Ostali postojeći i potencijalni operatori na tržištu otežano grade sopstvenu pristupnu infrastrukturu zbog visokih i nenadoknadivih troškova kopanja i provlačenja telekomunikacione kanalizacije, što predstavlja visoka kapitalna ulaganja i zahtijeva dug period za povraćaj uložених

¹⁴ ERG (08) 21 ERG Report on 3 criteria test final 080604

¹⁵ Broj PSTN priključaka iz upitnika na kraju relevantnog perioda

sredstava, tako da repliciranje pristupne (mrežne) infrastrukture Crnogorskog Telekoma za pružanje javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji nije ekonomski opravdano.

Shodno prethodnom, Agencija zaključuje da postoje visoke prepreke za razvoj infrastrukturne konkurencije.

Pri tom, potrebno je istaći da Crnogorski Telekom ima ponude na veleprodajnom nivou koje omogućavaju operatorima da ostvare direktni ili indirektni pristup njegovoj mreži i na taj način ublaže visoke prepreke za razvoj infrastrukturne konkurencije.

b) stepen vertikalne integracije

U pogledu stepena vertikalne integracije, razmatraju se operatori koji su prisutni na više razlicitih, vertikalno povezanih, veleprodajnih i maloprodajnih tržišta, Ovi operatori, shodno Smjernicama Evropske komisije, imaju značajnu tržišnu snagu i, kao takvi, mogu vršiti istiskivanje konkurencije s potencijalno konkurentskog tržišta ili samo ometanje konkurencije pri ulasku na tržište.

Na tržištu javno dostupne telefonske usluge trenutno usluge krajnjim korisnicima nudi više operatora, od kojih je samo Crnogorski Telekom vertikalno integrisani operator na maloprodajnom tržištu javno dostupne telefonske usluge kao i povezanim veleprodajnim tržištima pristupa. Shodno navedenom, a imajući u vidu da Crnogorski Telekom raspolaže mrežnom infrastrukturom na cijelom području Crne Gore, vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom pružaju mu ključnu prednost u odnosu na druge operatore na maloprodajnom tržištu iz čega se zaključuje da je kod Crnogorskog Telekoma zastupljen visoki stepen vertikalne integracije, koji dodatno jača tržišnu poziciju istog a slabi tržišnu poziciju ostalih operatora na tržištu.

Pri tom, potrebno je istaći da veleprodajne ponude Crnogorskog Telekoma omogućavaju operatorima da ostvare direktni ili indirektni pristup njegovoj mreži i na taj način ublaže visoke prepreke za razvoj infrastrukturne konkurencije.

c) postojanje nenadoknadivih troškova

U pogledu postojanja nenadoknadivih troškova (eng. sunk cost), odnosno troškova, koje operator nužno snosi kad želi da uđe na neko tržište, a koji ce biti nepovratno izgubljeni ako se sa tog tržišta povuče ili bude prisiljen da to učini, razmatra se nivo rizika ulaska na tržište, tj. odnos nenadoknadivih troškova i pozicije operatora u odnosu na nove konkurente. S obzirom da je operatorima zbog nenadoknadivih troškova skupo da napuste tržište, veoma je važno da njihove cijene nakon ulaska na tržište obezbijede pokrivanje nenadoknadivih troškova.

Imajući u vidu činjenicu da Crnogorski Telekom ima status operatora sa značajnom tržišnom snagom na vertikalno integrisanim tržištima, isti ima obavezu da operatorima na tržištu ponudi različite veleprodajne usluge (usluga izbora operatora, usluga izdvojenog pristupa lokalnoj petlji, usluga Bitstream pristupa), kojima bi se ostvario direktan ili indirektni pristup mreži Crnogorskog Telekoma. Na drugoj strani, izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture zahtijeva od operatora veća ulaganja i veće nenadoknadle troškove od usluga koje se pružaju putem izbora operatora. Nivo nenadoknadivih troškova je u direktnoj vezi sa visinom prepreka za razvoj infrastrukturne konkurencije.

Agencija smatra da su nenadoknadivi troškovi uspostavljanja direktnog pristupa mreži kroz uslugu izdvojenog pristupa lokalnoj petlji, koja operatorima omogućava pružanje seta usluga (javno dostupna telefonska usluga, usluga širokopojasnog pristupa Internetu, usluga IPTV-a) visoki toliko da je malo vjerovatno da će novi operatori izabrati ovu veleprodajnu uslugu kako bi

privatnim korisnicima pružali isključivo javno dostupnu telefonsku uslugu. Veća je vjerovatnoća da će operatori, koji krajnjim korisnicima žele ponuditi isključivo javno dostupnu telefonsku uslugu, odabrati indirektni pristup mreži putem veleprodajne usluge izbora operatora, koji iziskuje znatno niže nenadoknadive troškove.

Prethodno navedena tvrdnja je zasnovana na podacima iz upitnika. Naime, u relevantnom vremenskom periodu krajnjim korisnicima se nije nudila javno dostupna telefonska usluga putem izbora operatora kao ni usluga izdvojenog pristupa lokalnoj petlji.

Na osnovu prikupljenih podataka putem Upitnika, može se zaključiti da u relevantnom periodu na predmetnom tržištu nije postojao operator koji je putem usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji krajnjim korisnicima nudio isključivo javno dostupnu telefonsku uslugu. Crnogorski Telekom je u relevantnom periodu putem usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji (selfsupply) nudio javno dostupnu telefonsku uslugu, kao i set usluga (javno dostupna telefonska usluga, usluga širokopojasnog pristupa Internetu, usluga IPTV-a).

Agencija, kao regulatorno tijelo, treba da omogući efikasnu tržišnu konkurenciju na tržištu javno dostupne telefonske usluge, kao glavne usluge koju novi operatori nude krajnjim korisnicima. S obzirom da je na tržištu javno dostupne telefonske usluge koji se pruža na fiksnoj lokaciji, tržišno učešće Crnogorskog Telekoma izrazito visoko, po mišljenju Agencije, postoji velika opasnost da bi u odsustvu regulacije Crnogorski Telekom, zbog visokog tržišnog učešća, mogao snižavanjem cijena da stvori trajne prepreke za ulazak na tržište novim operatorima i istisne postojeće operatore s tržišta, čime bi odbranio i dodatno povećao svoje, ionako visoko, tržišno učešće.

Naime, u slučaju odsustva regulacije na tržištu javno dostupne telefonske usluge koji se pruža na fiksnoj lokaciji Crnogorski Telekom bi, kao jedini vertikalno integrisani operator, odnosno jedini infrastrukturni operator na tržištu, bio u mogućnosti da smanji maloprodajne cijene u svojim tarifnim paketima i na taj način ugrozi ionako nedovoljno snažnu poziciju novih operatora na tržištu javno dostupne telefonske usluge. Crnogorski Telekom bi spuštanjem maloprodajnih cijena, bez obzira na postojanje veleprodajne ponude usluge izbora operatora, ulazak ili opstanak na tržištu učinio neisplativim, jer bi natjeralo nove operatore da snize maloprodajne cijene što bi prouzrokovalo pad njihove prodaje i prihoda, a time i nemogućnost pokrivanja nenadoknativih troškova. Ovakvo stanje se smatra strukturnom preprekom ulaska na tržište.

Takode, Agencija naglašava kako je u ovom trenutku na tržištu zastupljena samo jedna veleprodajna usluga indirektnog pristupa, tj. usluga izbora operatora. Bitstream usluga se ne spominje u ovom kontekstu, jer, osim toga što nije bila zastupljena u relevantnom periodu na ovom relevantnom tržištu, putem iste nije moguće nuditi samo javno dostupnu telefonsku uslugu bez usluge širokopojasnog pristupa Internetu. Usluga izbora operatora nije bila dovoljna da omogući snažno tržišno učešće novih operatora.

Agencija smatra da je neophodno praćenje daljeg razvoja tržišta javno dostupne telefonske usluge međunarodnih poziva koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, nakon uvođenja dodatne usluge indirektnog pristupa koja će stimulisati dalji razvoj tržišne konkurencije i stvoriti uslove za dalji razvoj tržišne konkurencije.

Agencija, na osnovu ovog kriterijuma, smatra da postojanje samo usluge indirektnog pristupa sa niskim nenadoknativim troškovima, nije bilo dovoljno da tržišna konkurencija zaživi.

Naime, Crnogorski Telekom bi, u slučaju deregulacije, bio u mogućnosti da spusti cijene na nivo na kojem novim operatorima koji ulaze na tržište više ne bi bilo isplativo poslovanje s obzirom da

bi bili primorani da cijene spuste ispod nivoa koji im ne obezbjeđuje pokrivanje uloženi sredstava.

U skladu sa prethodno navedenim, Agencija zaključuje da postojanje nenadoknadivih troškova predstavlja značajnu prepreku za ulazak ili opstanak operatora na Maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji tako da i postojanje veleprodajnih ponuda ne uklanja visoke prepreke za razvoj infrastrukturne konkurencije i visoki stepen vertikalne integracije koji ima Crnogorski Telekom, već samo ublažava postojanje istih, ali ne u mjeri u kojoj u odsustvu regulacije ne bi bio ugrožen dalji razvoj efikasne tržišne konkurencije na tržištu javno dostupne telefonske usluge. Agencija svoj stav zasniva na činjenici da postoji samo jedna veleprodajna usluga indirektnog pristupa mreži (usluga izbora operatora, dok dodatna usluga indirektnog pristupa istoj odnosno usluga zakupa korisničke linije u ovom trenutku ne postoji na tržištu).

d) prepreke za prelazak krajnjih korisnika

Prilikom procjene postojanja prepreka pri prelasku krajnjih korisnika sa usluga bivšeg monopoliste na usluge novih operatora na ovom relevantnom tržištu potrebno je utvrditi postoji li razlika između troškova za nove operatore koji pokušavaju da steknu nove korisnike i onih koji ima operator iz razdoblja monopola pri zadržavanju postojećih korisnika. Po mišljenju Agencije, poređenjem prethodno spomenutih troškova dolazi se do određene razlike u samom trošku na štetu novih operatora. Naime, Crnogorski Telekom, kao bivši monopolist, predstavlja vrlo snažno i prepoznatljivo tržišno ime (eng. brand) koje je poznato gotovo svim krajnjim korisnicima i koji u slučaju sličnih maloprodajnih cijena koje nude ostali operatori na tržištu nemaju potrebu da mijenjaju operatora. S druge strane, novi operatori nemaju toliko snažno i prepoznatljivo tržišno ime iz čega proizlazi da moraju uložiti dodatne napore kao i novčana sredstva kroz oglašavanje svog tržišnog imena i stvaranja slike kvalitetnog i pouzdanog operatora kako bi isti postao prepoznatljiv, a samim tim i zanimljiv krajnjim korisnicima. Uzevši u obzir da postoji određena razlika u trošku s jedne strane sticanja, a, s druge strane, zadržavanja krajnjih korisnika, navedeno predstavlja barijeru za ulazak na tržište.

e) Diversifikacija usluga

U pogledu stepena diversifikacije, Agencija je u okviru kriterijuma koji se odnosi na postojanje nenadoknadivih troškova naveo kako novi operatori imaju mogućnost da od indirektnog pristupa mreži koriste samo jednu veleprodajnu uslugu odnosno uslugu izbora operatora. Navedena usluga novim operatorima omogućava pružanje isključivo javno dostupne telefonske usluge dok, s druge strane, Crnogorski Telekom, kao operator koji posjeduje sopstvenu mrežu nudi povezanu uslugu pristupa i javno dostupne telefonske usluge.

Novi operatori će biti u mogućnosti da ponude povezanu uslugu pristupa i javno dostupne telefonske usluge tek u slučaju uvođenja dodatnog indirektnog pristupa mreži putem usluge iznajmljivanja korisničke linije. U slučaju da se prethodno spomenuta usluga i uvede na tržište, potrebno je pričekati da prode određeni period kako bi se vidjeli stvarni efekti navedene usluge na tržištu odnosno krajnjim korisnicima će biti potreban određeni period da prepoznaju da i ostali operatori na tržištu osim Crnogorskog Telekoma imaju mogućnost da nude povezanu uslugu pristupa i javno dostupne telefonske usluge.

Stepen diversifikacije usluga može se postići i uslugom izdvojenog pristupa lokalnoj petlji, međutim, s obzirom da spomenuta usluga, kao usluga direktnog pristupa, stvara velike nenadoknadive troškove, navedeno nije uzeto u obzir kao realna mogućnost.

f) ekonomija obima

U pogledu ekonomije obima, (eng. *economy of scope*) koja se odnosi na potencijalne prednosti operatora stečene zajedničkom ponudom različitih proizvoda i usluga, evidentno je da su infrastrukturni operatori horizontalno integrirani operatori i da su u mogućnosti da krajnjim korisnicima nude više usluga (javno dostupna telefonska usluga, usluga širokopojasnog pristupa Internetu, usluga IPTV-a). Time horizontalna integriranost omogućava operatorima korišćenje prednosti ekonomija obima.

U gore navedenim kriterijumima je spomenuto kako će operatori, koji ulaze na Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, zbog nižih nenadoknadivih troškova, vjerovatno izabrati indirektan pristup mreži kroz uslugu izbora operatora, a ne direktan pristup mreži kroz uslugu izdvojene lokalne petlje ili izgradnju sopstvene pristupne mreže. S obzirom da je usluga izbora operatora usluga koja omogućava lakši ulazak na tržište javno dostupne telefonske usluge i omogućava pružanje samo javno dostupne telefonske usluge, operatori, za razliku od bivšeg monopoliste koji je u mogućnosti da nudi više maloprodajnih usluga, neće biti u mogućnosti da koriste prednosti ekonomija obima.

g) ekonomije širine

U pogledu ekonomije širine (eng. *economy of scale*) koja je omogućena snižavanjem jediničnih (prosječnih) troškova proizvodnje, zbog povećanja obima proizvodnje. Evidentno je da je Crnogorski Telekom u prethodnom periodu bio jedini operator koji je pružao pristup javno dostupnoj telefonskoj usluzi u fiksnoj mreži, kao i javno dostupnu telefonsku uslugu krajnjim korisnicima na području cijele Crne gore, što mu je obezbijedilo da, pružajući javno dostupnu telefonsku uslugu, koristi prednosti ekonomija širine. Iz navedenog se zaključuje da je jedinični trošak Crnogorskog Telekoma za pružanje navedene usluge znatno niži od troška koji će za istu uslugu imati operator koji tek ulazi na tržište ili operator koji za pružanje samo javno dostupne telefonske usluge koristi indirektan pristup mreži zbog nižih nenadoknadivih troškova.

Naime, trošak usluge originacije poziva operatora koji koriste indirektan pristup mreži odnosno veleprodajnu uslugu izbora operatora je po minuti poziva uvijek isti, bez obzira koliko minuta poziva su korisnici tog operatora ostvarili. S obzirom da je Crnogorski Telekom infrastrukturni operator i posjeduje sopstvenu pristupnu mrežu, njegov ukupni trošak usluge po jedinici pružanja usluge je niži u odnosu na ostvareni broj minuta.

3.1.2 Pravne ili regulatorne prepreke za ulazak na tržište

Shodno preporuci Evropske komisije, pravne ili regulatorne prepreke ne zavise od ekonomskih uslova, već proizlaze iz pravnih, administrativnih ili ostalih sličnih mjera koje indirektno utiču na

ulazak novih operatora na tržište. Na osnovu dokumenta evropske grupe regulatora (ERG)¹⁶, glavne pravne ili regulatorne prepreke za ulazak na tržište odnose se na sljedece:

- potreba za administrativnom odlukom odnosno dozvolom kako bi se moglo zapoceti sa komercijalnim radom;
- ograničenja i uslovi povezani sa korišćenjem radiofrekvencijskog spektra;
- uticaj regulacije na nove operatore koji planiraju ulazak na tržište

U pogledu potrebe za administrativnom odlukom odnosno dozvolom za komercijalni rad, shodno Članu 46 ZEK-a Pravno ili fizičko lice dužno je da, prije početka korišćenja, odnosno operator prije prestanka ili izmjene režima korišćenja javnih elektronskih komunikacionih mreža ili pružanja javnih elektronskih komunikacionih usluga, u pisanoj formi, podnese prijavu Agenciji. Operator, u smislu ovog zakona, je fizičko ili pravno lice, odnosno preduzetnik koji pruža ili ima pravo da pruža javnu elektronsku komunikacionu uslugu ili da daje na korišćenje javnu elektronsku komunikacionu mrežu ili javnu elektronsku komunikacionu infrastrukturu i povezanu opremu.

U pogledu korišćenja radiofrekvencijskog spektra na Maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji nema ograničenja i prepreka.

U pogledu uticaja regulacije na nove operatore koji planiraju ulazak na tržište ne postoje odredbe, u zakonskim ili podzakonskim aktima, koje bi onemogućile operatora koji je izgradio sopstvenu pristupnu mrežu da ostvari ulazak na tržište javno dostupne telefonske usluge i počne pružati komercijalne usluge. Isto važi i za operatore koji ulaze na tržište javno dostupne telefonske usluge koji ne posjeduju sopstvenu pristupnu mrežu, već koriste veleprodajne ponude koje je Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na vertikalno povezanim veleprodajnim tržištima, u obavezi da ponudi svim operatorima na tržištu. Takode, svaki operator će, nezavisno od tržišnog učešća i vremena u kojem je prisutan na tržištu, koristiti jednake, nediskriminatorne veleprodajne uslove koji su transparentno objavljeni.

Broj operatora na tržištu koji nude javno dostupnu telefonsku uslugu na fiksnoj lokaciji krajnjim korisnicima nije ograničen. Naime, svaki operator koji ima poslovni plan ima mogućnost ulaska na tržište. Operator, shodno ZEK-u, pruža javnu elektronsku komunikacionu uslugu ili da daje na korišćenje javnu elektronsku komunikacionu mrežu ili javnu elektronsku komunikacionu infrastrukturu i povezanu opremu, uz prethodno podnešenu prijavu kao i dokaz da je podnosilac prijave registrovan za obavljanje djelatnosti elektronskih komunikacija.

3.1.3 Zaključak o prvom kriterijumu

Na osnovu prethodno izloženog Agencija zaključuje da na Maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica, koji se pružaju na fiksnoj lokaciji ne postoje pravne i regulatorne prepreke, dok strukturne prepreke postoje.

¹⁶ ERG (08) 21 ERG Report on 3 criteria test final 080604. Evropska Grupa Regulatora promijenila je ime u BEREK (Body of European Regulators for Electronic Communications)

S obzirom da se generalno smatra da pravne ili regulatorne prepreke predstavljaju relativno manja ograničenja u odnosu na strukturne barijere, **Agencija zaključuje da je prvi kriterijum zadovoljen.**

3.2 Drugi kriterijum: Struktura tržišta koja ne teži razvoju efikasne tržišne konkurencije unutar odgovarajućeg vremenskog okvira

S obzirom da je prvi kriterijum statičkog karaktera, drugi kriterijum je pokazatelj kretanja tržišta ka efikasnoj tržišnoj konkurenciji u određenom vremenskom periodu, tako da se na osnovu prva dva kriterijuma može zaključiti da li je neophodna *ex-ante* regulacija na određenom tržištu.

Evropska regulatorna grupa svojim dokumentom¹⁷ upućuje da vremenski period u kome bi trebalo posmatrati kretanje ka efikasnoj tržišnoj konkurenciji trebalo da bude vremenski period određen za analizu relevantnog tržišta, što u predmetnom slučaju predstavlja vremenski period od 3 godine (od 2012-2014) na godišnjem nivou.

Pri razmatranju drugog kriterijuma, shodno prethodno navedenom ERG dokumentu potrebno je procijeniti sljedeće podkriterijume, koji ne moraju biti kumulativno zadovoljeni:

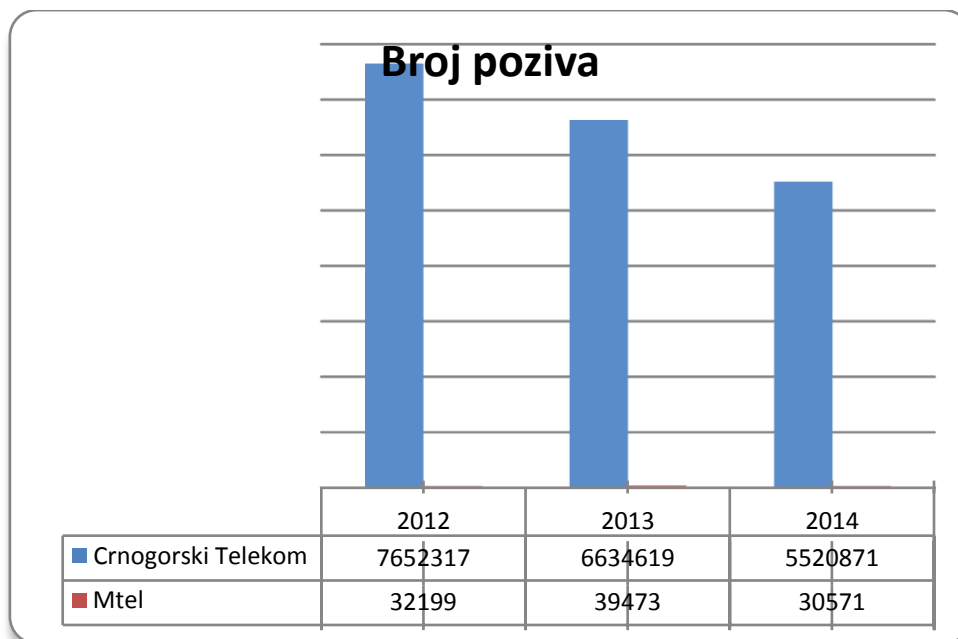
- tržišno učešće operatora;
- cjenovna kretanja;
- nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije;
- stepen diversifikacije proizvoda;
- potencijalna konkurencija;
- prepreke sticanja tržišnog učešća.

3.2.1 Tržišno učešće

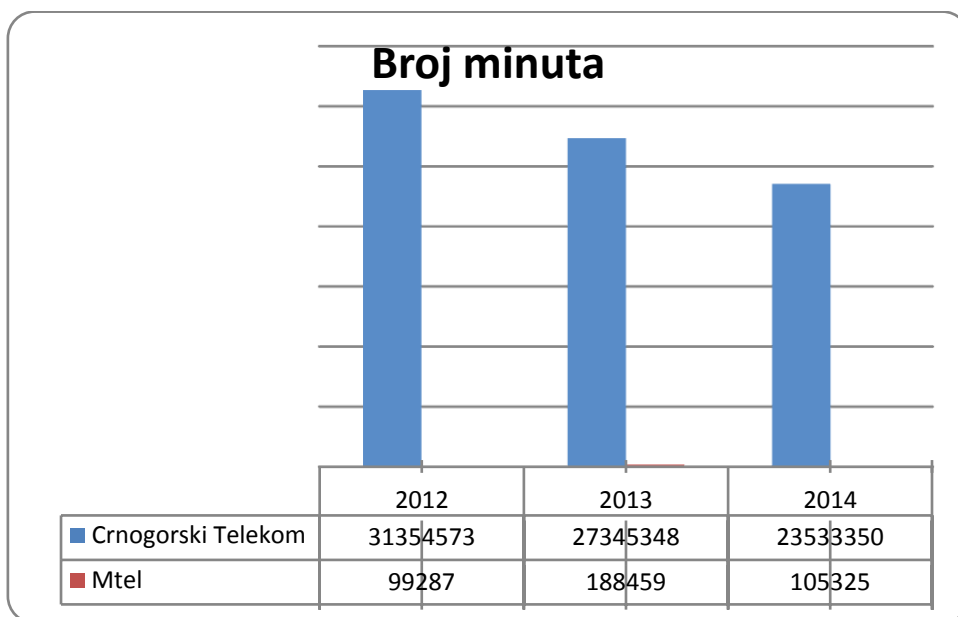
Na osnovu analize stepena supstitucije na strani ponude i tražnje, Agencija je utvrdila opseg relevantnih usluga, za koje pristupa analizi tržišnog učešća na relevantnom tržištu.

Imajući u vidu da tržišno učešće predstavlja glavni pokazatelj nivoa efikasnosti tržišne konkurencije, upitnicima je predviđeno dostavljanje podataka o broju korisnika i broju minuta za period od 2012 do 2014. godine. Analiza dostavljenih podataka ukazuje da Crnogorski Telekom u relevantnom periodu ima skoro nepromijenjeno tržišno učešće u odnosu na ostale učesnike na ovom tržištu, pa bi u naredno periodu, u odsustvu *ex-ante* regulacije mogao ugroziti status ostalih operatora na predmetnom tržištu, što bi se odrazilo na dalji razvoj tržišne konkurencije.

¹⁷ ERG (08) 21 ERG Report on 3 criteria test final 080604

*Dijagram 3. Broj poziva prema međunarodnim fiksним i mobilnim mrežama - tržišno učešće
Izvor: Upinik za Analizu*

*Dijagram 4. Broj minuta prema međunarodnim fiksним i mobilnim mrežama - tržišno učešće
Izvor: Upinik za Analizu*

Takođe, evidentno je Mtel ima neznatno tržišno učešće na predmetnom tržištu, pa je izvjesno da u odsustvu regulacije ovo tržište neće težiti efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Imajući u vidu da je na spomenutom tržištu tržišno učešće CT izrazito visoko, Agencija smatra da postoji opasnost da, u odsustvu regulacije, CT ugrozi poziciju potencijalnih novih operatora na tržišnu javno dostupne telefonske usluge, što bi uslovalo ugrožavanje pozicije novih operatora i na ostalim maloprodajnim tržištima na kojima je tržišno učešće tih operatora niže nego na tržištu javno dostupne telefonske usluge.

3.2.2 Cjenovna kretanja

U pogledu cjenovnih kretanja, Crnogorski Telekom je, shodno ZEK-u, operator sa značajnom tržišnom snagom na tržištima za fiksne govorne telefonske mreže i usluge, što ga obavezuje da prije uvođenja novog tarifnog paketa ili opcije, koja uključuje javno dostupnu telefonsku uslugu, pribavi saglasnost Savjeta Agencije. Takođe, CT korisnici mogućnosti iz ZEK, na tržište uvodi određene promotivne akcije kojima se otežava djelovanje ostalih operatora na tržištu.

Ovaj kriterijum je potrebno je posmatrati u odnosu sa tržišnim učesćem operatora. CT ima mogućnost promotivnih akcija s posebnim pogodnostima (npr. cijene niže od cijena utvrđenih cjenovnikom) bez prethodne saglasnosti Agencije, što utiče da CT, i u uslovima regulacije, i dalje ima značajno tržišno učesće na tržištu javno dostupne telefonske usluge u međunarodnom saobraćaju, koja se pruža na fiksnoj lokaciji za korisnike.

Shodno navedenom, Agencija zaključuje da Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji u odsustvu regulacije ne bi težilo efikasnoj konkurenciji, bez regulacije. Naime, CT bi, u odsustvu regulacije, mogao s nižim cijenama u tarifnim paketima i opcijama, ugroziti postojeće stanje na tržištu, a time i dalji razvoj efikasne tržišne konkurencije.

3.2.3 Nadzor infrastrukture, kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije

Nadzor infrastrukture, kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije, se u okviru drugog kriterijuma posmatra dinamički, odnosno sa aspekta kretanja relevantnog tržišta ka efikasnoj tržišnoj konkurenciji. S obzirom da je prvim kriterijumom zaključeno da je navedena prepreka ublažena postojanjem veleprodajnih ponuda, a imajući u vidu da je CT jedini infrastrukturni operator na tržištu, Agencija smatra da postojeća veleprodajna ponuda indirektnog pristupa nije dovoljna da bi tržište, u odsustvu regulacije, težilo efikasnoj tržišnoj konkurenciji.

Shodno navedenom, Agencija smatra da Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji u odsustvu regulacije, neće ni u slučaju uvođenja dodatne veleprodajne usluge indirektnog pristupa odnosno usluge zakupa korisnicke linije, odmah težiti efikasnoj tržišnoj konkurenciji iz razloga što je, za svaku novu uslugu koja se uvodi na tržište, potrebno pričekati da prođe određeni period kako bi efekti nove usluge na tržištu bili očigledni.

3.2.4 Zaključak o drugom kriterijumu

Na osnovu prethodno navedenog, Agencija zaključuje da se Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, u odsustvu regulacije, ne bi kretalo ka efikasnoj tržišnoj konkurenciji.

U skladu s navedenim Agencija zaključuje da je drugi kriterijum zadovoljen.

3.3 Treći kriterijum: primjena relevantnih propisa o zaštiti tržišne konkurencije sama po sebi ne omogućava na odgovarajući način uklanjanje nedostataka na tržištu

Na osnovu dokumenta Evropske asocijacije regulatora o Testu tri kriterijuma, regulatorna tijela treba da procijene da je li primjena propisa o zaštiti konkurencije dovoljna da ukloni nedostatke koji postoje ili koji se mogu javiti na tržištu elektronskih komunikacija. Navedena procjena mogla bi uključivati slijedeće:

3.3.1 Step en opšteg nekonkurentnog ponašanja

Propisi o zaštiti konkurencije mogli bi se smatrati dovoljnim za otklanjanje nedostataka na tržištu u slučaju da ne postoji velika i učestala potreba za djelovanjem Agencije za zaštitu konkurencije. S druge strane, ako nedostaci koji postoje ili se mogu javiti na tržištu zahtijevaju učestalu potrebu za intervencijom od strane Agencije za zaštitu konkurencije, poput zabrane svakog daljnjeg postupanja operatora kojem je utvrđena zloupotreba statusa značajne tržišne snage na relevantnom tržištu, određivanja mjera, uslova i rokova za otklanjanje štetnih efekata, moglo bi se smatrati da propisi o zaštiti konkurencije nijesu dovoljni za otklanjanje nedostataka koji postoje na tržištu.

3.3.2 Step en kompleksnosti otklanjanja nekonkurentnog ponašanja

Određivanje stepena nekonkurentnog ponašanja od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom je zbog svoje složenosti djelotvornije ukoliko se situacija na tržištu kontinuirano prati. Instrumentima ex ante regulacije može se blagovremeno otkriti i spriječiti pokušaj prenošenja značajne tržišne snage sa jednog na drugo relevantno tržište od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom i na taj način izbjeći negativne posledice, što je otežano ex post regulacijom.

Agenciji za zaštitu konkurencije problem može predstavljati kompleksnost određivanja stepena nekonkurentskog ponašanja od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom, iz razloga što ne raspolaže svim informacijama o poslovanju operatora koje su neophodne za utvrđivanje stvarnog stanja i situacije na tržištu. U navedenom slučaju, ex ante regulacija bi bila mnogo efikasnija za tržište, nego da se nekonkurentsko ponašanje pokušava otkloniti ex-post regulacijom.

3.3.3 Nekonkurentsko ponašanje može dovesti do nepopravljive štete na relevantnom tržištu

Na tržištu se mogu dogoditi situacije u kojima je pravovremena intervencija neophodna kako bi se spriječile ozbiljne ili nepopravljive štete koje mogu biti nanešene konkurenciji od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom. U navedenim slučajevima odnosno u situacijama u kojima je nužna brza intervencija od strane regulatorne institucije, propisi o zaštiti konkurencije, odnosno ex-post regulacija, ne bi bili dovoljni, već je u navedenim slučajevima potrebna ex ante regulacija.

Primjena mjera ex ante regulacije doprinosi razvoju konkurencije na tržištu kroz podsticanje efikasnosti ulaganja kod infrastrukture čiji obim nije lako udvostručiti.

3.3.4 Potreba za regulatornom intervencijom kako bi se dugoročno osigurao razvoj efikasne konkurencije na tržištu

U nekim slučajevima primjena propisa o zaštiti konkurencije, odnosno ex-post regulacija može stvoriti određene probleme u podsticanju razvoja efikasne tržišne konkurencije u budućem razdoblju. Konkretno, u slučajevima u kojima je moguće udvostučiti infrastrukturu, odnosno u slučajevima u kojima je potrebno promovisati razvoj infrastrukturne konkurencije, primjena ex ante regulacije mogla bi se dugoročno smatrati efikasnijom od primjene samo ex post regulacije, odnosno od primjene propisa iz oblasti zaštite konkurencije. Naime, promovisanje razvoja infrastrukturne konkurencije zahtjeva unaprijed definisanje svih ključnih uslova, što propisima o zaštiti konkurencije nije moguće. Nadalje, kod trećeg kriterijuma nije bitno uzeti u obzir samo činjenicu o tome jesu li propisi o zaštiti konkurencije dovoljni da se ex post regulacijom riješi potencijalni problem koji se javio na tržištu, već je potrebno u obzir uzeti i činjenicu u kojem razdoblju, u slučaju da se pojavi određeni problem, propisi o zaštiti konkurencije mogu isti riješiti.

Agencija smatra da bi propisi o zaštiti konkurencije bili dovoljni da ex post regulacijom riješe potencijalni problem koji se dogodio na tržištu, međutim, smatra da isti u ovom trenutku nisu u mogućnosti dovoljno brzo riješiti potencijalni problem, gdje je pravovremena intervencija neophodna. Dakle, naknadno sankcionisanje zloupotreba statusa značajne tržišne snage shodno Zakonu o zaštiti konkurencije moglo bi se pokazati kao neblagovremeno za zadržavanje postojećeg stepena liberalizacije i uslova tržišne konkurencije. Izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti konkurencije od 30. jula 2012.godine. godine predviđeno je da Agencija za zaštitu konkurencije preduzima mjere prema učesnicima i udruženjima učesnika za učinjene povrede konkurencije na tržištu ili preduzima mjere radi sprječavanja nastanka ili prestanka povrede i otklanjanja štetnih posljedica po učesnike i potrošače.

Naime, u članu 59 Zakona o zaštiti konkurencije (Sl.list Crne Gore, br.44/12) propisano je da, ako nadležni organ preko ovlašćenog lica, utvrdi da je zloupotrijebljen dominantan položaj Rješenjem o utvrđivanju povrede konkurencije može da naloži mjere za otklanjanje utvrđene povrede konkurencije, odnosno sprječavanje njenog nastanka ili slične povrede i preduzimanje određene radnje ili zabranu preduzimanja određene radnje (mjere ponašanja

Nadalje, Zakon o zaštiti konkurencije jasno propisuje postupak koji treba sprovesti da bi se moglo donijeti konačno rješenje. Iz prethodno opisanog postupka jasno je da propisi o zaštiti konkurencije ne omogućavaju brzo rješavanje problema na relevantnom maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji.

3.3.5 Zaključak o trećem kriterijumu

Na osnovu svih činjenica iznesenih u trećem kriterijumu, Agencija zaključuje da za maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, propisi o zaštiti konkurencije odnosno ex post regulacija ne omogućavaju na odgovarajući način otklanjanje nedostataka na tržištu.

U skladu s navedenim, Agencija zaključuje da je treći kriterijum zadovoljen.

3.3.6 Mišljenje nadležnog regulatornog tijela o utvrđivanju da li je relevantno tržište podložno ex-ante regulaciji

Prema mišljenju Agencije, a kako je i dokazano u poglavljima 5.1., 5.2. i 5.3. ovog dokumenta, relevantno maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji je podložno ex ante regulaciji i to iz razloga što su kumulativno zadovoljena sva tri kriterijuma shodno članu 65 Zakona o elektronskim komunikacijama.

U skladu s navedenim, odnosno činjenicom da je Agencija utvrdila da su ispunjeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma, odnosno da je tržište podložno ex-ante regulaciji, nastaviće se postupak analize tržišta koji uključuje procjenu prisustva operatora sa značajnom tržišnom snagom, utvrđivanje svih postojećih i potencijalnih prepreka razvoju efikasne konkurencije, kao i određivanja proporcionalnih i adekvatnih regulatornih obaveza operatorima za koje se utvrdi da imaju status operatora sa značajnom tržišnom snagom.

4. ANALIZA RELEVANTNOG TRŽIŠTA

Smatra se da jedan operator ima značajnu tržišnu snagu ako samostalno ili zajedno sa ostalim operatorima na određenom relevantnom tržištu ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike .

U cilju procjene značajne tržišne snage operatora, Agencija će izračunati tržišno učešće na određenom relevantnom tržištu i tumačiti ga u skladu sa Smjernicama Evropske komisije o relevantnim tržištima.

Agencija će, u skladu sa prikupljenim podacima i usvojenom Metodologijom za sprovođenje postupka analize relevantnog tržišta, procijeniti postoji li na konkretnom tržištu operator sa značajnom tržišnom snagom koja mu omogućuje da se ponaša nezavisno od konkurencije, korisnika usluga i potrošača.

Pri procjenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu, Agencija će razmatrati određene kriterijume u skladu sa članom 68 ZEK.

- 1) tržišni udio operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu;
- 2) barijere za ulazak na relevantno tržište i uticaj potencijalne konkurencije na tom tržištu;
- 3) uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć);
- 4) odsustvo potencijalne konkurencije;
- 5) ekonomija obima i ekonomija opsega;
- 6) tehnološka prednost i superiornost;
- 7) nivo razvijenosti prodajne i distributivne mreže;
- 8) stepen vertikalne integracije;
- 9) stepen diverzifikacije usluga;
- 10) povlašćen pristup tržištima kapitala ili finansijskim resursima;
- 11) ograničenje povećanja kapaciteta;
- 12) povezanost usluga koje pruža.

Agencija ocjenjuje da je za analizu ovog relevantnog tržišta dovoljno razmatrati pojedine kriterijume, i da razmatranje preostalih kriterijuma ne bi imala značaja i ne bi mogla dati drugi rezultat o statusu značajne tržišne snage na predmetnom relevantnom tržištu.

4.1 Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu

Tržišno učešće operatora u ukupnoj proizvodnji i/ili prodaji nekog proizvoda i/ili usluge na relevantnom tržištu u određenom vremenskom razdoblju je glavni pokazatelj relativne veličine nekog operatora, odnosno pružaoca usluge na relevantnom tržištu.

Iako, shodno Smjernicama Evropske komisije, visoki procenat tržišnog učešća nije sam po sebi dovoljan pokazatelj za utvrđivanje postojanje značajne tržišne snage na nekom relevantnom tržištu, tržišno učešće se najčešće koristi kao indikator tržišne snage. Prema tome, operator čije tržišno učešće ne premašuje 25% vjerovatno neće imati značajnu tržišnu snagu na relevantnom

tržištu i u skladu s tim, operator čije tržišno učešće premašuje 50% je sam po sebi, osim u izuzetnim okolnostima, dovoljan dokaz postojanja značajne tržišne snage.

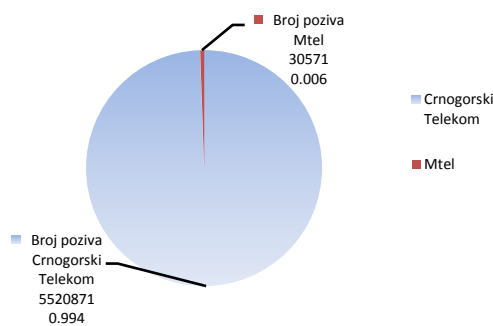
Takođe, možemo smatrati da operator na određenom tržištu ima značajno tržišno učešće ukoliko je to stanje stabilno u relevantnom vremenskom periodu. Promjenjivo tržišno učešće ukazuje na promjenu tržišne snage na relevantnom tržištu, a promjene u tržišnim učešćima ogledaju se u promjenama koje su vidljive kroz promjene u prihodu ili broju usluga koje operator nudi na tom tržištu.

U postupku definisanja Maloprodajnog tržišta javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji Agencija je zaključila da je cjelishodno tretirati više kategorija usluga i to:

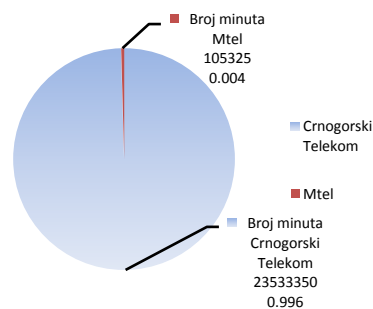
- pozive prema geografskim brojevima (prema međunarodnim fiksnim mrežama);
- pozive prema brojevima u međunarodnim mobilnim elektronskim komunikacionim mrežama,

nezavisno od toga da li se radi o standardnoj javno dostupnoj telefonskoj usluzi, pozivima putem usluge izbora operatora ili upravljanim VoIP pozivima (kod kojih se prenos govora pruža putem internet protokola i koji u potpunosti prolazi kroz mrežu operatora, a pritom omogućava poseban virtuelni kanal za govor).

U skladu s utvrđenom dimenzijom usluga i geografskom dimenzijom relevantnog Maloprodajnog tržišta javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, podaci prikupljeni upitnicima ukazuju na izraženo visoko tržišno učešće po osnovu broja korisnika ili prema ukupnom broju ostvarenih minuta, odnosno, ukupnom trajanju poziva u međunarodnom saobraćaju na fiksnoj lokaciji.

Dijagram 5. Učešće operatora u ukupnom broju poziva prema međunarodnim fiksnim i mobilnim mrežama na kraju relevantnog vremenskog perioda (Izvor: Upinik za Analizu)

Dijagram 6. Učešće operatora u ukupnom broju minuta prema međunarodnim fiksnim i mobilnim mrežama na kraju relevantnog vremenskog perioda (Izvor: Upinik za Analizu)

Na kraju relevantnog vremenskog perioda (31.12.2014) Crnogorski Telekom je imao 99,4 % učešće u ukupnom broju ostvarenih poziva prema međunarodnim fiksnim i mobilnim mrežama, što je prikazano na Dijagramu 5.

Takođe, učešće Crnogorskog Telekoma u ukupnom broju minuta prema međunarodnim fiksnim i mobilnim mrežama na kraju relevantnog vremenskog perioda je 99,6%, što je prikazano na Dijagramu 6.

S obzirom na prethodno utvrđeno tržišno učešće operatora na ovom relevantnom tržištu, kako po broju poziva, tako i broju minuta ostvarenih prema međunarodnim fiksnim i mobilnim mrežama na kraju relevantnog vremenskog perioda, Agencija ocjenjuje da Crnogorski Telekom ima značajnu tržišnu snagu.

S obzirom na sudsku praksu, u kojoj je tržišno učešće operatora koje je više od 50% dovoljan dokaz postojanja značajne tržišne snage položaja, Agencija smatra da će se trend blagog smanjivanja tržišnog učešća Crnogorski Telekom nastaviti i u idućem trogodišnjem razdoblju, pri čemu nije realno očekivati da će isti pasti ispod 50%.

Uzimajući u obzir stav Evropske komisije prema kojem visoko tržišno učešće nije samo po sebi dovoljan pokazatelj postojanja značajne tržišne snage na određenom tržištu, Agencija će u nastavku, za iste potrebe, primijeniti i druge kriterijume u skladu sa ZEK i Metodologijom za sprovođenje postupka analize relevantnog tržišta.

4.2 Nadzor nad infrastrukturom kod koje postoje visoke barijere za ulazak na relevantno tržište

Crnogorski Telekom je bivši monopolist i vlasnik elektronske komunikacione mreže sa 156.212 aktivnih telefonskih priključaka i značajnom geografskom dostupnošću. Za ostale operatore, koji postoje na tržištu ili planiraju ući na tržište, gradnja sopstvene pristupne infrastrukture je otežana zbog visokih i nenadoknadivih troškova koji se odnose na kopanje i povlačenje distributivne telekomunikacione kanalizacije. Gradnja i stavljanje u upotrebu sopstvene pristupne infrastrukture iziskuje visoka kapitalna ulaganja i detaljno razradene poslovne planove i razumno vrijeme povraćaja uloženi sredstava. U skladu s navedenim može se zaključiti da ulazak na tržište zahtijeva od novih operatora značajna ulaganja, koja operatori neće moći nadoknaditi u slučaju tržišnog neuspjeha i izlaska s tržišta. Stoga, uzimajući u obzir geografsku rasprostranjenost pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekoma, kao i činjenicu da je ista građena tokom dugog razdoblja u ambijentu uživanja ekskluzivnih prava i statusa državnog javnog preduzeća, repliciranje pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekoma za pružanje javno dostupne telefonske usluge je gotovo neizvodljivo.

Takođe, ulaganje u mreže nove generacije, odnosno povlačenje optičkih kablova unutar postojeće pristupne infrastrukture, čini mali dio ukupnih troškova gradnje pristupne infrastrukture, s obzirom da troškovi kopanja čine oko 50-80% ukupnih troškova izgradnje pristupne infrastrukture. Shodno navedenom, Agencija smatra da bi ulaganjima u pristupnu optičku mrežu Crnogorski Telekom mogao jačati svoju tržišnu poziciju, s obzirom da u većini slučajeva već ima izgrađenu pristupnu infrastrukturu unutar koje će provuci pristupnu mrežu na bazi optičkog kabla, što mu daje prednost nad novim operatorima.

Regulacijom veleprodajnih tržišta pristupa, odnosno tržišta započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koje se pružaju na fiksnoj lokaciji, Agencija je omogućila novim operatorima uspostavljanje direktnog ili indirektnog pristupa mreži Crnogorskog Telekom, čime je novim operatorima olakšan pristup krajnjem korisniku. Međutim, navedenim nije uklonjena, već je samo ublažena pozicija Crnogorskog Telekom u odnosu na ostale operatore, koja proizlazi iz vlasništva nad mrežnom infrastrukturom.

Shodno navedenom, Agencija smatra da u narednom periodu, nijedan operator neće biti u mogućnosti da replicira mrežnu infrastrukturu Crnogorskog Telekom i na taj način ugrozi njegovu tržišnu poziciju.

4.3 Step en vertikalne integracije

Vertikalna integracija predstavlja operatora koji je prisutan na više razlicitih, vertikalno povezanih, veleprodajnih i maloprodajnih tržišta. Vertikalna integracija se, shodno Smjernicama Evropske komisije, tretira kao zauzimanje tržišne snage. Takvo zauzimanje tržišne snage je pokušaj istiskivanja konkurencije s potencijalno konkurentskog tržišta ili samo ometanje konkurencije pri ulasku na tržište.

Na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji trenutno usluge krajnjim korisnicima nudi tri operatora. Od svih operatora samo je Crnogorski Telekom vertikalno integrisani operator, odnosno operator koji djeluje na maloprodajnom tržištu javno dostupne telefonske usluge koja se pruža na fiksnoj lokaciji i povezanim veleprodajnim tržištima pristupa, odnosno na tržištu započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koje se pruža na fiksnoj lokaciji.

Shodno navedenom, a uzimajući u obzir da Crnogorski Telekom ima u vlasništvu i raspolaže mrežnom infrastrukturom na cijelom području Crne Gore, vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom omogućavaju mu ključnu prednost u odnosu na druge operatore na maloprodajnom tržištu, iz čega se zaključuje da Crnogorski Telekom ima visok stepen vertikalne integracije, koja dodatno jača tržišnu poziciju istog i posljedično slabi tržišnu poziciju ostalih operatora na tržištu.

Takođe, regulacija odgovarajućih veleprodajnih tržišta, odnosno, veleprodajne ponude putem kojih operatori mogu ostvariti direktni ili indirektni pristup mreži bivšeg monopolista, samo ublažavaju postojanje visokog stepena vertikalne integracije Crnogorskog Telekom. Agencija očekuje da će navedena usluga zakupa korisničke linije doprinijeti daljem razvoju konkurencije na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, međutim prve opipljive rezultate uvođenja iste očekuje se tek nakon perioda na koje se odnosi ova analiza.

Shodno navedenom, Agencija smatra da, i pored postojanja navedenih veleprodajnih ponuda, postojeći visok stepen vertikalne integracije Crnogorskog Telekom dodatno jača njegovu tržišnu poziciju.

4.4 Ekonomija obima

Ekonomija obima (eng. economy of scale) nastaje smanjivanjem jediničnih (prosječnih) troškova proizvodnje, zbog povećanja obima proizvodnje.

Crnogorski Telekom je dugo godina bio jedini operator, koji je pružao pristup javno dostupnoj telefonskoj usluzi u fiksnoj mreži, a samim tim i javno dostupnu telefonsku uslugu na teritoriji Crne Gore. Shodno navedenom, Crnogorski Telekom uživa prednosti ekonomije obima, pružajući javno dostupnu telefonsku uslugu. Iz navedenog slijedi da je jedinični trošak Crnogorskog Telekoma za pružanje navedene usluge puno niži od troška koji bi za istu uslugu imao operator koji tek ulazi na tržište ili operator koji za pružanje samo javno dostupne telefonske usluge koristi uslugu predizbora operatora (indirektan pristup mreži). Navedeno proizilazi iz troškova ulaska na tržište novih operatora, odnosno troškova ostvarivanja pristupa krajnjem korisniku u cilju pružanja javno dostupne telefonske usluge.

Naime, trošak usluge zapocinjavanja (originacije) poziva operatora koji koriste indirektan pristup mreži odnosno veleprodajnu uslugu predizbora operatora, je po minuti poziva uvijek isti, bez obzira koliko minuta poziva su korisnici tog operatora generisali. Za razliku od ostalih operatora, u slučaju Crnogorskog Telekoma, ukupni trošak usluge po jedinici pružanja usluge pada u odnosu na ostvareni broj minuta s obzirom da je Crnogorski Telekom infrastrukturni operator odnosno posjeduje sopstvenu pristupnu mrežu. Osim toga, tržišno učešće Crnogorskog Telekoma ukazuje na izuzetno veliki broj minuta ostvarenih na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji u odnosu na ostale operatore iz čega proizilazi da Crnogorski Telekom u potpunosti može koristiti ekonomiju obima.

4.5 Ekonomija širine

Ekonomija širine (eng. economy of scope) se odnosi na potencijalne prednosti operatora koje proizilaze iz mogućnosti zajedničke ponude različitih proizvoda i usluga. Infrastrukturni operatori su horizontalno integrisani operatori odnosno operatori koji krajnjim korisnicima nude čitavu lepezu usluga (javno dostupna telefonska usluga, usluga širokopojsnog pristupa Internetu, usluga IPTV-a). Horizontalna integrisanost omogućava operatorima korišćenje prednosti ekonomije širine.

Operatori koji ulaze na tržište javno dostupne telefonske usluge, najvjerovatnije će u početku izabrati indirektan pristup mreži kroz uslugu predizbora operatora, a ne direktan pristup mreži kroz uslugu izdvojene lokalne petlje ili gradnju sopstvene pristupne mreže zbog nižih nenadoknadivih troškova. Usluga predizbora operatora omogućava lakši ulazak na tržište javno dostupne telefonske usluge ali omogućava pružanje samo javno dostupne telefonske usluge, pa operatori neće biti u mogućnosti da koriste prednosti ekonomije širine, jer korišćenjem indirektnog pristupa mreži ne mogu koristiti prednosti ekonomija širine kao bivši monopolist koji je u mogućnosti da nudi čitavu lepezu maloprodajnih usluga. Osim toga, ponuda svih usluga koje trenutno nudi i bivši monopolist bi zahtijevala izuzetno visoka ulaganja od strane novih operatora koje oni u inicijalnoj fazi ne mogu realizovati.

4.6 Stepen diferencijacije usluga

S obzirom da veleprodajna ponuda usluge indirektnog pristupa korisnicima – usluga predizbora operatora operatorima omogućava da uz niže nenadoknadive troškove ponude krajnjim korisnicima isključivo javno dostupnu telefonsku uslugu, ali im ne omogućava da korisnicima ponude cijelu lepezu usluga (širokopolasni pristup Internetu, IPTV), Crnogorski Telekom kao operator koji posjeduje sopstvenu mrežu trenutno korisnicima nudi povezanu uslugu pristupa i javno dostupne telefonske usluge.

Usluga indirektnog pristupa mreži putem usluge zakupa korisnicke linije nije dala očekivane efekte u relevantnom periodu.

Iako postoji u Referentnoj ponudi Crnogorskog Telekom-a veleprodajna usluga izdvojenog pristupa lokalnoj petlji koja bi omogućila novim operatorima da ponude krajnjim korisnicima cijelu lepezu usluga, odnosno viši stepen diferencijacije usluga, korišćenje navedene usluge zahtijeva značajne investicije od strane novih operatora, pa Agencija istu nije razmatrala kao realnu mogućnost.

Shodno navedenom, a imajući u vidu prateće (nenadoknadive) troškove, izuzetno visok stepen diferencijacije proizvoda Crnogorskog Telekoma drugi operatori teško mogu nadmašiti, zbog čega prema mišljenju Agencije isto predstavlja značajnu prednost Crnogorskog Telekoma u odnosu na nove operatore.

4.7 Zaključak o procjeni postojanja operatora sa značajnom tržišnom snagom

Na osnovu svega prethodno navedenog, Agencija procjenjuje da je Crnogorski Telekom operator sa značajnom tržišnom snagom.

Na osnovu sprovedene analize, Agencija je utvrdila da na relevantnom maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji ne postoji efikasna tržišna konkurencija, i da Crnogorski Telekom ima značajnu tržišnu snagu na tom relevantnom tržištu, odnosno da ima položaj koji mu omogućava da se u značajnoj mjeri ponaša nezavisno od konkurencije, od korisnika usluga i od potrošača.

Agencija je postojanje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma utvrdila na osnovu njegovog izuzetno visokog tržišnog učešća koji je u relevantnom periodu relativno stabilan i na kraju 2014. godine, kako prema broju ostvarenih poziva, tako i prema ostvarenom broju minuta, preko 99%.

Takođe, Agencija je navedeni zaključak potkrijepila i ostalim kriterijumima: kontrola infrastrukture, čiji se obim ne može lako udvostručiti, stepen vertikalne integracije, ekonomija obima, ekonomija širine i stepen diferencijacije usluga. Agencija smatra da analiza preostalih kriterijuma u procjenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu nema značaj i ne bi mogla dati drugi rezultat o statusu značajne tržišne snage

5. PREPREKE U RAZVOJU TRŽIŠNE KONKURENCIJE

Agencija je sagledala sve potencijalne prepreke razvoju tržišne konkurencije, koje bi, u odsustvu ex-ante regulacije, mogle negativno uticati na interese krajnjeg korisnika. Time je omogućeno određivanje regulatornih obaveza koje će, u skladu sa članom 69 stav 3, najefikasnije ukloniti uočene prepreke i zaštititi interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra preprekom razvoju tržišne konkurencije svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom koje je usmjereno na izbacivanje postojećih konkurenata s tržišta, sprečavanje ulaska na tržište novim konkurentima ili svako postupanje suprotno interesima krajnjih korisnika, shodno Dokumentu ERG-a u vezi zajedničkog stava o primjeni odgovarajućih regulatornih obaveza¹⁸.

S obzirom da postupak određivanja regulatornih obaveza, definisan novim regulatornim okvirom Evropske Unije i Zakonom o elektronskim komunikacijama, ne podrazumijeva da se zloupotreba statusa značajne tržišne snage stvarno desila, to će Agencija svaku prepreku smatrati za moguću pod određenim okolnostima. Takođe, Agencija smatra da određivanje regulatornih obaveza treba da imaju preventivno dejstvo i da, iako u skladu sa evropskom praksom, treba da su primjerene nacionalnim specifičnostima.

Shodno dokumentu ERG (06) 33, regulatorna praksa prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju tržišne konkurencije, zasnovanih na iskustvima regulatornih tijela, pri čemu regulatorna tijela imaju slobodu da prepoznaju moguće prepreke specifične za određenu državu koje su van tog okvira. Ovih 27 uobičajenih prepreka imaju svoju tržišnu i uzročno posledičnu dimenziju, a ogledaju se kroz:

1. Prenošenje značajne tržišne snage operatora sa značajnom tržišnom snagom sa tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu na susjedno vertikalno ili horizontalno tržište;
2. Različita postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom, koja isti koriste kao sredstvo za zadržavanje statusa značajne tržišne snage (jačanje prepreka ulasku na određeno tržište);
3. Postupanja koja se mogu svesti pod pojam "tipičnog monopolskog ponašanja" (textbook monopoly behaviour).

Prepoznavanje mogućih prepreka razvoju tržišne konkurencije je bitno zbog mogućnosti preventivnog djelovanja na svako postupanje koje je nije u skladu sa efikasnom tržišnom konkurencijom i interesima krajnjih korisnika. Preventivno djelovanje se realizuje putem izbora adekvatnih regulatornih obaveza, koje će najbolje riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu.

Naime, prema mišljenju Agencije, uzrok značajne tržišne snage operatora ukazuje na postojanje prepreka tržišne konkurencije u odsustvu regulacije, pa bi blagovremeno nametanje regulatornih obaveza spriječilo prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na tržište. Time bi se pospješio ulazak na tržište i razvoj konkurencije. Ukoliko je mala vjerovatnoća ulaska novih operatora na tržište uslijed prednosti prvog operatora, regulatorno tijelo

¹⁸ Revised ERG Common Position on the approach to appropriate remedies in the ECNS regulatory framework, Final Version May 2006, ERG (06)33

je u obavezi da zaštiti interese krajnjih korisnika i pospješi efikasnost operatora sa značajnom tržišnom snagom.

S tim u vezi Agencija je, u cilju sagledavanja ukupnog ambijenta na tržištu i utvrđivanja uzroka značajne tržišne snage operatora, definisala moguće strukturne i regulatorne prepreke, kako bi bila u mogućnosti da nametne adekvatne regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

Takođe, na tržištima gdje je ulazak na tržište novih operatora malo vjerovatan i gdje tržišna snaga ostaje nepromjenjiva zbog prednosti prvog ulaska (first mover advantage), Agencija mora zaštititi korisnike od postupanja suprotno njihovim interesima i neefikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

5.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije

Regulatorna praksa evropskih zemalja identifikuje i izdvaja osnovne vrste ponašanja operatora koje stvaraju prepreke u razvoju tržišne konkurencije, i predstavljaju prepreke koje se mogu, ali ne moraju pojaviti na svakom tržištu i u svakoj situaciji, a to su:

1. Vertikalno prenošenje tržišne snage sa jednog na drugo tržište, i to:
 - Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa,
 - Prenosnje tržišne snage putem necjenovnih mehanizama
 - Prenosnje tržišne snage putem cjenovnih mehanizama
2. Horizontalno prenošenje tržišne snage sa jednog na drugo tržište, i to:
 - Vezivanje usluga
 - Unakrsno subvencioniranje
3. Značajna tržišna snaga na pojedinačnom tržištu:
 - Postavljanje barijera za ulazak na tržište
 - Nekonkurentsko ponašanje vezano za cijene
 - Neefikasnost/neproductivnost
4. Završavanje (terminacija) poziva:
 - Pevisoke cijene
 - Prećutni sporazumi
 - Cjenovna diskriminacija
 - Odbijanje dogovora/uskraćivanje interkonekcije.

Prepoznavanje mogućih prepreka razvoju tržišne konkurencije je bitno zbog mogućnosti preventivnog djelovanja na svako postupanje koje je nije u skladu sa efikasnom tržišnom konkurencijom i interesima krajnjih korisnika. Preventivno djelovanje se realizuje putem izbora adekvatnih regulatornih obaveza, koje će najbolje riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu.

Naime, prema mišljenju Agencije, uzrok značajne tržišne snage operatora ukazuje na postojanje prepreka tržišne konkurencije u odsustvu regulacije, pa bi blagovremeno nametanje regulatornih obaveza spriječilo prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na tržište. Time bi se pospješio ulazak na tržište i razvoj konkurencije. Ukoliko je na tržištu mala vjerovatnoća ulaska novih operatora uslijed prednosti prvog operatora, regulatorno tijelo je u

obavezi da zaštiti interese krajnjih korisnika i pospješi efikasnost operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Pravovremenom reakcijom i dobro odmjerenim regulatornim obavezama, Agencija može uticati na spriječavanje prenošenja značajne tržišne snage na susjedna tržišta i podizanje prepreka ulasku na tržište, čime će direktno pomoći kako ulasku na tržište tako i razvoju konkurencije na tržištu. Takođe, na tržištima gdje je ulazak na tržište novih operatora malo vjerovatan i gdje tržišna snaga ostaje nepromjenjiva zbog prednosti prvog ulaska (first mover advantage), Agencija mora zaštititi korisnike od postupanja suprotno njihovim interesima i neefikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Uzimajući u obzir međunarodnu regulatornu praksu i specifičnosti sektora elektronskih komunikacija u Crnoj Gori, Agencija identifikuje da na tržištu poziva postoje određeni oblici vertikalnog i horizontalnog prenošenja tržišne snage sa jednog na drugo tržište, kao i značajna tržišna snaga na pojedinačnom tržištu, a njihova analiza data je u nastavku dokumenta.

5.1.1 Mehanizmi vertikalnog prenošenja tržišne snage sa jednog na drugo tržište

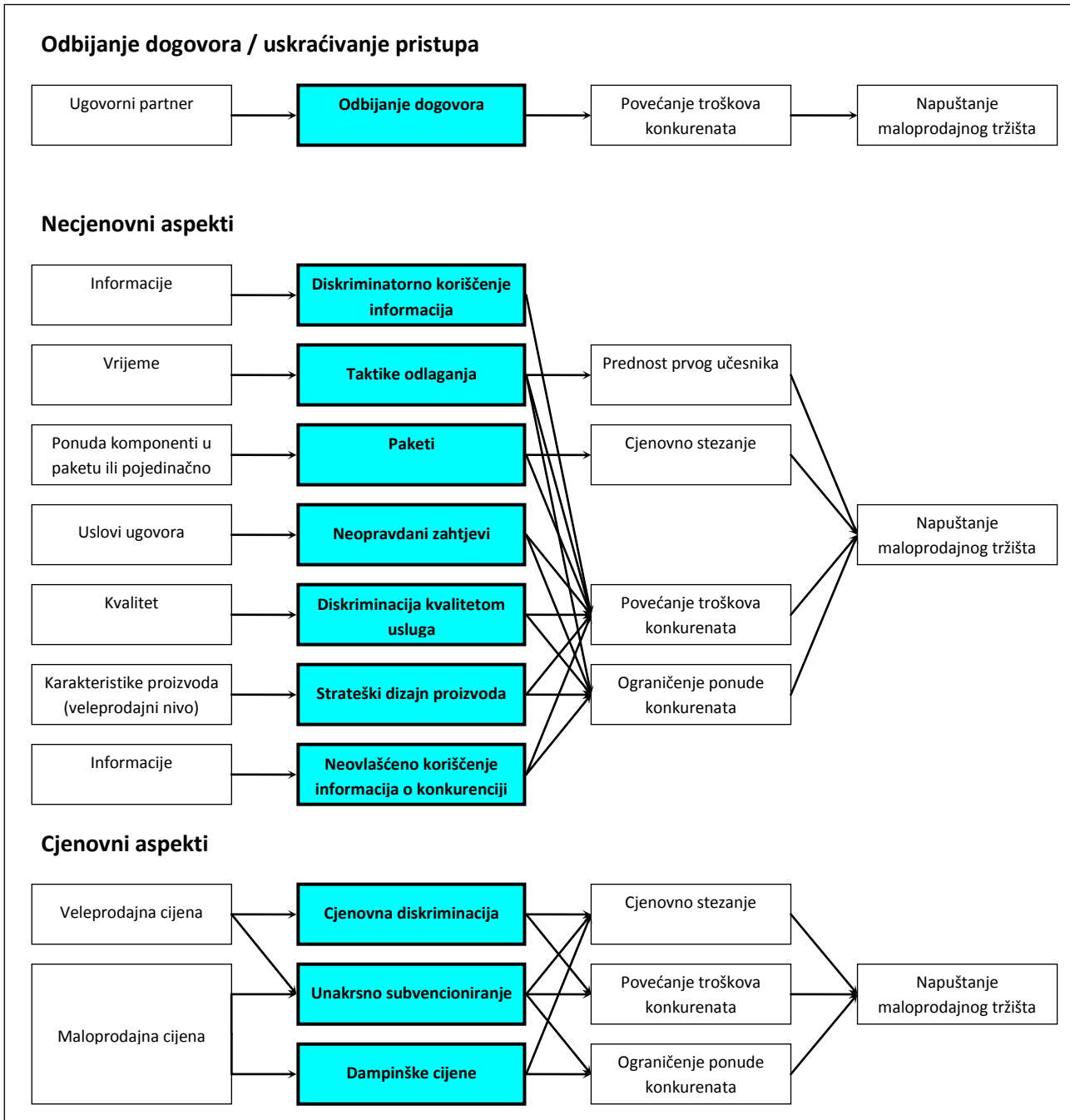
U odsustvu regulacije, na maloprodajnom tržištu međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji mogu se javiti prepreke u razvoju konkurencije, koje proističu iz mogućnosti operatora da iskoristi svoju značajnu tržišnu snagu i ostvari prednost u odnosu na postojeće ili potencijalne konkurente. Konkretno, na posmatranom tržištu, u prednosti je operator koji ima visoko tržišno učešće i posjeduje sopstvenu mrežu za pristup, koja se koristi za pružanje javno dostupne telefonske usluge, dok operatori koji nemaju svoju mrežu za pristup mogu da pružaju uslugu poziva samo preko usluge razvezanog pristupa lokalnoj petlji, ili uslugom izbora i predizbora operatora.

Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage se odnosi na operatora koji je prisutan na veleprodajnom i srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. Kada operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom tržištu nudi određene veleprodajne usluge, koje su neophodne za pružanje usluge na srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu, on može pokušati da tu tržišnu snagu prebaci sa veleprodajnog na maloprodajno tržište, čime bi sebi obezbijedio povoljan status na oba tržišta.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje 11 tipičnih postupanja koji se mogu podvesti pod vertikalno prenošenje značajne tržišne snage operatora.

- Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa
- Diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija
- Taktike odgađanja
- Integralni/kombinovani paketi usluga
- Nerazumni/neopravdani zahtjevi
- Diskriminacija kvalitetom usluga
- Strateški dizajn proizvoda
- Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima

- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi
- Unakrsno subvencioniranje
- Dampinške cijene.

U odsustvu regulacije na relevantnom maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji se mogu javiti prepreke u razvoju konkurencije koje proističu iz mogućnosti operatora da iskoristi svoju značajnu tržišnu snagu i ostvari prednost u odnosu na postojeće ili potencijalne konkurente.

Na razmatranom tržištu je u prednosti operator koji ima visoko tržišno učešće i posjeduje sopstvenu mrežu za pristup, koja se koristi za pružanje javno dostupne telefonske usluge na

fiksnoj lokaciji, dok operatori koji nemaju svoju mrežu za pristup mogu da pružaju uslugu poziva samo preko usluge razvezivanja lokalne petlje, usluge zakupa korisničke linije i usluge izbora i predizbora operatora.

Crnogorski Telekom je vertikalno integrisani operator koji je u poziciji da kontroliše inpute na veleprodajnom nivou, koji su neophodni za pružanje javno dostupne telefonke usluge na maloprodajnom nivou, što predstavlja prepreku razvoju konkurencije na posmatranom relevantnom tržištu.

Shodno navedenom, Agencija smatra da je neophodna prethodna regulacija, omogućavanje izbora i predizbora operatora, kao i razvezani pristup lokalnoj petlji, kako bi se obezbijedila konkurencija na posmatranom relevantnom tržištu, odnosno, kako bi operatori, koji ne posjeduju sopstvenu mrežu za pristup, bili u mogućnosti da pružaju javno dostupnu telefonsku uslugu.

Pored toga, pozicioniranje VoIP operatora na posmatranom relevantnom tržištu uslovljeno je, prije svega, cijenom i uslovima interkonekcije sa fiksnim i mobilnim operatorima, kao i kontrolom cijena Crnogorskog Telekoma za istu uslugu na maloprodajnom i veleprodajnom nivou.

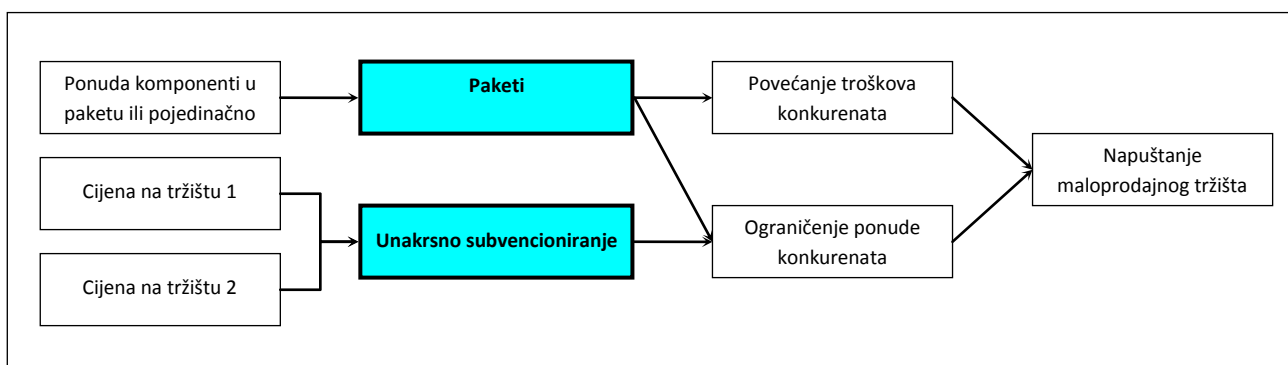
Crnogorski Telekom ima izuzetno visoko učešće na vertikalno povezanom veleprodajnom tržištu i u poziciji je da kontroliše inpute, kao napr. djelove iznajmljenih linija koji su neophodni potencijalnim konkurentima, i tako utiče na uslove konkurencije na posmatranom relevantnom tržištu.

5.1.2 Mehanizmi horizontalnog prenošenja tržišne snage sa jednog na drugo tržište

Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage se odnosi na operatora koji posluje na različitim tržištima koja nisu vertikalno povezana i koji ima status operatora sa značajnom tržišnom snagom na jednom od tih tržišta. Pod određenim okolnostima, operator može pokušati prenijeti značajnu tržišnu snagu s jednog tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage, na drugo, potencijalno konkurentno tržište. Horizontalno prenošenje se može realizovati između maloprodajnih, veleprodajnih ili između maloprodajnog i veleprodajnog tržišta, koji nisu vertikalno povezani.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje dva tipična postupanja koji se mogu podvesti pod horizontalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Grupisanje/vezivanje usluga
- Unakrsno subvencioniranje

Na posmatranom tržištu, javno dostupne telefonska fiksna usluga je integrisana u paket sa uslugom pristupa i pretplatnici nemaju mogućnost da ove usluge kupe odvojeno, tj. uslovljeni su da ukoliko žele da koriste jednu uslugu, moraju da koriste i drugu uslugu kod istog operatora. Iz tog razloga, Agencija smatra da Crnogorski Telekom vrši horizontalno prenošenje svoje značajne tržišne snage sa relevantnog tržišta pristupa na relevantno maloprodajno tržište javno dostupne telefonske fiksne usluge, odnosno usluge pružanja međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji. Razdvajanje usluge pristupa od javno dostupne telefonske fiksne usluge biće moguće tek nakon efiksne implementacije i mogućnosti korišćenja usluga izbora i predizbora operatora.

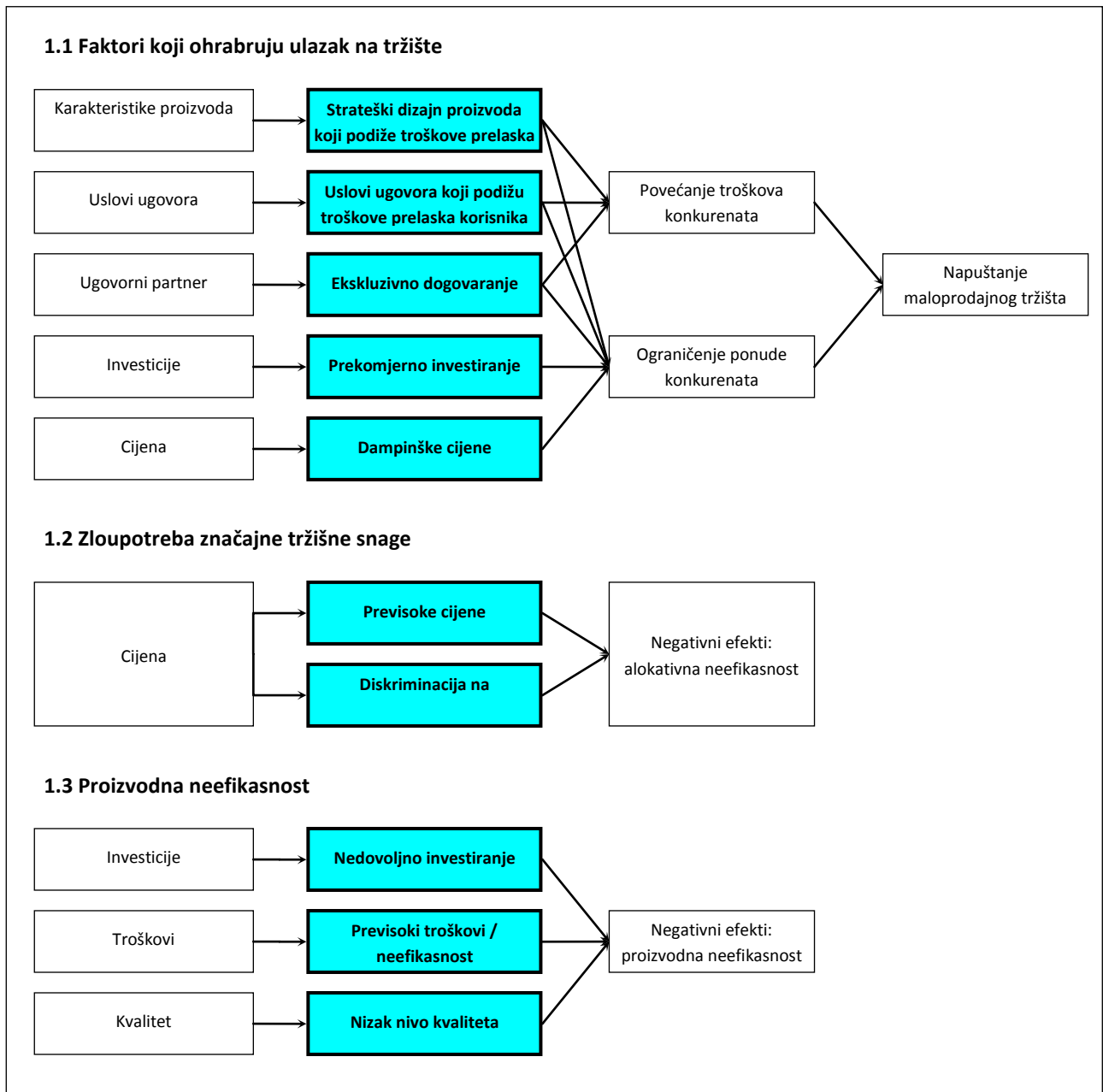
5.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinačnom tržištu

Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu se odnosi kako na veleprodajno, tako i na maloprodajno tržište, pri čemu operator sa značajnom tržišnom snagom može tipičnim monopolskim ponašanjem i raznim postupcima pojačati prepreke ulasku na navedeno tržište u cilju obezbjeđivanja pozicije i značajne tržišne snage. Svi navedeni postupci u krajnjem utiču na interese krajnjih korisnika.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije¹⁹ prepoznaje deset tipičnih postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom na pojedinom tržištu:

- Strateški dizajn proizvoda;
- Ugovorni uslovi koji uvećavaju troškove prelaska korisnika;
- Ekskluzivni dogovor(i);
- Prekomjerna ulaganja;
- Dampinške cijene;
- Previsoke cijene;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Nedovoljna ulaganja;
- Previsoki troškovi/inefikasnost;
- Nizak kvalitet usluge.

¹⁹ Revised ERG Common Position on the approach to appropriate remedies in the ECNS regulatory framework, Final Version May 2006, ERG (06)33

Agencija smatra da Crnogorski Telekom kao operator sa značajnom tržišnom snagom, u odsustvu regulacije može postaviti barijere za ulazak na tržište kojim će onemogućiti pojavljivanje novih operatora. Agencija takođe smatra da Crnogorski Telekom može cjenovnom diskriminacijom istisnuti postojeću konkurenciju, i biti u poziciji da manje investira, povećava troškove i snižava nivo kvaliteta usluge, na štetu krajnjeg korisnika.

6. PROCJENA EFEKATA IMPLEMENTACIJE RANIJE PROPISANIH REGULATORNIH OBAVEZA

6.1 *Pravni osnov*

Agencija, shodno članu 78 stav 1 Zakona o elektronskim komunikacijama, rješenjem kojim je određen operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom maloprodajnom tržištu, može narediti preduzimanje mjera regulacije maloprodajnih usluga, ako na osnovu tržišnih analiza utvrdi da relevantno tržište usluga namijenjenih krajnjim korisnicima nije dovoljno konkurentno. Nadalje, u skladu sa članom 78 stav 2 ZEK-a mjere regulacije maloprodajnih usluga se nalažu samo ako se ocijeni da se nametanjem svih raspoloživih mjera iz čl. 71 do 77 ZEK-a ne može ostvariti efikasna konkurencija na tržištu elektronskih komunikacija ili ako naložene mjere nijesu dale očekivane rezultate.

Agencija je operatoru na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji propisala regulatorne obaveze, na bazi konstatovanih aktuelnih i potencijalnih prepreka razvoju tržišne konkurencije na relevantnom tržištu i procjene da se nametanjem svih raspoloživih mjera ne bi ostvarili očekivani rezultati, koje su se odnosile na razdoblje do sledeće analize tržišta. Sada Agencija tokom ponovnog postupka analize ovog maloprodajnog relevantnog tržišta, u skladu sa članom 78 stav 2 ZEK-a, pristupa procjeni i "dokazivanju da naložene mjere na veleprodajnom nivou nijesu dale očekivane rezultate". Naime, smisao propisivanja regulatornih mjera na veleprodajnom nivou je u cilju povećanja stepena efikasnosti konkurencije na maloprodajnom nivou i iste se mogu ukinuti saglasno članu 70 stav 3 ZEK-a tj ukoliko se utvrdi prisustvo efikasne konkurencije ili odsustvo operatora sa značajnom tržišnom snagom na predmetnom maloprodajnom tržištu.

6.2 *Važeće regulatorne obaveze*

Nakon sprovedenog prvog kruga analize maloprodajnog tržišta javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, Agencija je utvrdila da relevantno tržište nije efikasno konkurentno, odnosno da Crnogorski Telekom ima poziciju operatora sa značajnom tržišnom snagom. Imajući u vidu u postupku analize, identifikovane aktuelne i potencijalne prepreke razvoju konkurencije, koje se odnose na vertikalno i horizontalno prenošenje značajne tržišne snage, Agencija je rješenjem od 10.05.2012.godine propisala Crnogorskom Telekom-u regulatorne obaveze na veleprodajnom i maloprodajnom nivou. Saglasno Eksplanatornom memorandumu²⁰ a imajući u vidu ciljeve promovisanja investicija i inovacija, zaštite interesa krajnjih korisnika i daljeg podsticanja konkurentnosti na maloprodajnom tržištu pristupa mreži, Agencija je najprije propisala obaveze na veleprodajnom nivou i nakon procjene da iste nijesu dovoljne u cilju otklanjanja ili ograničavanja prepreka razvoju konkurencije i u cilju ograničavanja aktuelne i potencijalne aktivnosti zloupotrebe od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom i regulatorne obaveze na maloprodajnom nivou.

²⁰ EXPLANATORY NOTE- Accompanying document to the Commission Recommendation on Relevant Product and Service Markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services

Crnogorskom Telekom-u kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji kao jedna od veleprodajnih regulatornih obaveza propisana je:

1) Obaveza mogućnosti usluge izbora/predizbora operatora sa sledećim pratećim obavezama:

- obaveza transparentnosti,
- obaveza nediskriminatornosti,
- obaveza nadzora cijena i
- obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija.

Crnogorski Telekom je u obavezi da troškovno formira cijene za operatorski pristup.

Crnogorski Telekom je, shodno obavezama transparentnosti i nediskriminatornosti, objavio Referentnu interkonekcionu ponudu u februaru 2011. godine, kojom je definisao uslove pružanja usluga izbora/predizbora operatora i primijenio regulatorne zahtjeve u pogledu uslova i kvaliteta pružanja pomenutih usluga. Crnogorski Telekom je u obavezi da troškovno formira cijene za operatorski pristup i interkonekciju u vezi sa izborom i predizborom operatora. Crnogorski Telekom trenutno nudi uslugu polaznih poziva putem servisa izbora operatora jedino alternativnom operatoru IP Mont Podgorica. Uzimajući u obzir činjenicu da i dalje najveći broj krajnjih korisnika pristup javnoj komunikacijskoj mreži na fiksnoj lokaciji još uvijek koristi isključivo za javno dostupnu telefonsku uslugu, Agencija smatra da na veleprodajnom nivou sama usluga izbora i predizbora operatora nije dovoljna za dalji razvoj efikasne konkurencije na maloprodajnom nivou s obzirom da usluga izbora i predizbora operatora ne omogućava operatorima nuđenje usluge pristupa, odnosno ispostavljanje jednog računa za krajnjeg korisnika. Takođe, Crnogorskom Telekom-u kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu kao jedna od veleprodajnih regulatornih obaveza propisana je:

2) Obaveza iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou sa sledećim pratećim obavezama:

- obaveza transparentnosti,
- obaveza nediskriminatornosti,
- obaveza nadzora cijena i
- obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija.

Crnogorski Telekom a.d. je shodno obavezama transparentnosti i nediskriminatornosti, objavio Ponudu za pružanje usluge iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou u februaru 2011.godine. Crnogorski Telekom je primijenio regulatorne zahtjeve, kako u pogledu uslova i kvaliteta pružanja usluga, tako i u pogledu cijena gdje je u slučaju usluge veleprodajnog iznajmljivanja pretplatničkih linija primijenjena „retail minus“ metodologija. Takođe, Crnogorski Telekom je primijenio usvojenu Metodologiju računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva i shodno zahtjevima regulatornog izvještavanja pripremio i objavio odvojene regulatorne finansijske izvještaje po segmentima /uslugama. Međutim, od momenta objavljivanja referentnih ponuda nije podnesen nijedan zahtjev od strane potencijalnih alternativnih operatora za obezbjeđenjem pristupa kapacitetima Crnogorskog Telekom-a za potrebe pružanja relevantnih usluga.

Agencija je propisanim regulatornim obavezama, nakon prvog kruga analiza relevantnih tržišta, uvela bazične elemente "ljestvice ulaganja" i to: obavezu veleprodajnog iznajmljivanja pretplatničkih linija (WLR), obaveze izbora i/ili predizbora operatora (CS/CPS), obavezu obezbjeđenja pristupa putem razvezivanja lokalne petlje (LLU). Fundamentalna ideja koja stoji iza ovog pristupa je kreiranje regulatornog ambijenta, koji omogućava novim operatorima da se oslanjaju na tzv. konkurenciju uslugama (*eng. service based competition*), da bi u daljoj fazi napredovali na ljestvici ulaganja i predstavljali tzv. infrastrukturnu konkurenciju (*eng. infrastructure based competition*).

Nakon sagledavanja i analize efekata implementiranih regulatornih mjera operatoru sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom nivou na stepen konkurentnosti maloprodajnog tržišta javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, Agencija konstatuje da se efikasna konkurencija na ovom maloprodajnom tržištu može postići efikasnom implementacijom usluga potpunog i dijeljenog pristupa lokalnoj petlji Crnogorskog Telekomu. Međutim, kako se i apostrofira u regulatornoj politici i praksi evropskih regulatora, i pored korišćenja potpunog ili izdvojenog pristupa lokalnoj petlji u kombinaciji sa uslugom pristupa putem kablovske infrastrukture ili optičke pristupne mreže, relevantno tržište tj. maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji koje je predmet ove analize se i dalje karakteriše odsustvo konkurencije, što ga kandiduje kao tržište koje podliježe ex ante regulaciji.

Na osnovu gore navedenih činjenica, Agencija ocjenjuje da nema uslova za izmjenu mjera naloženih u prethodnom postupku analize tržišta. Agencija je takođe ocijenila da su navedene mjere naložene uz primjenu načela proporcionalnosti i racionalnosti u skladu sa članom 69 stav 3 Zakona.

7. ODREĐIVANJE REGULATORNIH OBAVEZA ZA OPERATORE SA ZNAČAJNOM TRŽIŠNOM SNAGOM

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom pozicijom podrazumijeva propisivanje i nametanje ex-ante obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu-odstupanju od efikasne konkurencije.

Nakon sprovedene analize, Agencija je utvrdila da je Crnogorski Telekom zadržao status operatora sa značajnom tržišnom snagom na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji. U skladu sa Zakonom, Agencija će donijeti rješenje kojim će Crnogorski Telekom proglasiti za operatora sa značajnom tržišnom snagom na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, čime će se spriječiti njegovo djelovanje u pravcu onemogućavanja ravnopravnog položaja sa konkurencijom i eliminisati mogućnost formiranja cijena koje nijesu troškovno orjentisane.

Prilikom određivanja regulatornih obaveza vodi se računa o principu proporcionalnosti, što znači da se svakom operatoru sa značajnom tržišnom pozicijom određuju regulatorne obaveze kojima će se najbolje otkloniti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije.

Takođe, Agencija će, saglasno Smjernicama Evropske komisije, prilikom određivanja regulatornih obaveza imati u vidu sljedeće ciljeve:

- Promovisanje konkurentnosti,
- Doprinos razvoju evropskog tržišta i
- Promovisanje interesa krajnjih korisnika.

Agencija se rukovodila navodima iz Eksplanatornog memoranduma uz preporuku EC o relevantnim tržištima usluga, kao i ciljevima ²¹ promovisanja investicija i inovacija, zaštite interesa krajnjih korisnika i daljeg podsticanja konkurentnosti na maloprodajnom tržištu, iz kog razloga je nametnula Crnogorskom Telekomu sljedeće obaveze na veleprodajnom nivou:

- Obaveza uvođenja mogućnosti izbora i predizbora operatora (eng. *Carrier selection/Carrier preselection*);
- Obaveza iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou (eng. *Wholesale line rental*)

Na osnovu sprovedene analize Agencija je utvrdila da Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji nije dovoljno konkurentno i identifikovala Crnogorski Telekom A.D. Podgorica kao operatora sa značajnom tržišnom snagom, shodno članu 69 Zakona o elektronskim komunikacijama. Agencija je takođe ocijenila, da u cilju daljeg podsticanja konkurencije na predmetnom relevantnom tržištu, Crnogorskom Telekom-u treba naložiti mjere iz člana 71, 73, 74, 75, 76 i 78 Zakona o elektronskim

²¹ EXPLANATORY NOTE - Accompanying document to the Commission Recommendation on Relevant Product and Service Markets within the electronic communications sector susceptible to ex-ante regulation, in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services

komunikacijama, odnosno da nema uslova za izmjenu mjera naloženih u prethodnom postupku analize tržišta. Agencija je takođe ocijenila da su navedene mjere naložene uz primjenu načela proporcionalnosti i racionalnosti shodno članu 69 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama.

7.1 Obaveze na veleprodajnom nivou

7.1.1 Obaveza mogućnosti izbora/predizbora operatora

Operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu na tržištu pristupa fiksnoj mreži, Agencija, shodno članu 75 stav 3 tačka 2 ZEK-a, određuje obavezu da krajnjim korisnicima omogući pristup posebnim djelovima mreže i/ili opreme koji nijesu aktivni i/ili da obezbijedi pristup lokalnoj petlji, radi omogućavanja izbora i/ili predizbora operatora i/ili ponuda za preprodaju pretplatničkih linija.

U sprovođenju ove obaveze, Crnogorski Telekom je dužan izvršiti prilagođavanja na centralama na kojima su priključeni krajnji korisnici, na način da se pozivi krajnjih korisnika za koje je usluga predizbora operatora omogućena, automatski prenose prema mreži operatora kojeg su krajnji korisnici odabrali, a bez potrebe biranja kratkog koda za odabir operatora od strane krajnjih korisnika. U svakom slučaju, krajnji korisnik, kojem je Crnogorski Telekom pristupni operator, može u bilo kojem trenutku zaobići unaprijed programiran predizbor operatora biranjem kratkog koda za odabir operatora posebno za svaki poziv.

U skladu s gore navedenim regulatornim obavezama, Crnogorski Telekom je obavezan operatoru, koji se obratio zahtjevom, omogućiti uslugu predizbora operatora za javno dostupne telefonske usluge u fiksnoj mreži, kao i za krajnjeg korisnika kojem je Crnogorski Telekom pristupni operator, s potpunom funkcionalnošću, segmentaciju usluge po različitim vrstama poziva, i to: lokalni pozivi, međumjesni pozivi, pozivi prema mobilnim mrežama, međunarodni pozivi i dr.

Crnogorski Telekom je dužan da kod obezbjeđenja usluge izbora i predizbora operatora uvažava sledeće prateće obaveze:

- a) obavezu objavljivanja podataka,
- b) obavezu obezbjeđivanja nediskriminatornosti,
- c) obavezu odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija.
- d) obavezu kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva

a) Obaveza objavljivanja podataka

S obzirom da je Crnogorski Telekom zadržao poziciju operatora sa značajnom tržišnom snagom na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, to je potrebno da Agencija rješenjem naloži Crnogorskom Telekomu da objavi podatke o uslugama pristupa i/ili interkonekcije, kao što su: računovodstveni podaci, tehničke specifikacije, karakteristike mreže, uslovi korišćenja i cijene usluga.

Takođe, rješenjem se bliže određuju vrsta podataka, način i rokovi njihovog objavljivanja, uz obezbjeđenje zaštite povjerljivih podataka. Ako je rješenjem naložena i mjera odvojenog vođenja

računovodstvenih evidencija, Agencija može naložiti operatoru da objavi referentnu ponudu za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije, u roku od 90 dana od dana dostavljanja rješenja.

Referentna ponuda za fiksnu mrežu sačinjava se u skladu sa objektivnim mogućnostima operatora i objektivnim potrebama drugih operatora i u njoj se navodi precizna specifikacija, koja omogućava drugim operatorima da plaćaju samo zahtijevanu uslugu. Specifikacija Referentne ponude za fiksnu mrežu obavezno sadrži spisak usluga i povezane uslove u vezi njihovog pružanja, u skladu sa potrebama drugih operatora i cijene i popuste ili način njihovog određivanja kao i elemente usluga pristupa putem lokalne pristupne mreže, uključujući korišćenje elemenata pripadajuće infrastrukture.

Agencija smatra da je potrebno obavezati Crnogorski Telekom da obezbijedi ugovor o nivou usluge - SLA (Service Level Agreements) za uslugu izbora i predizbora operatora. Sastavni dio svakog SLA treba da budu i odgovarajuće naknade (penali) u slučaju neispunjavanja određenih rokova u SLA. U skladu sa navedenim, Agencija smatra da Crnogorskom Telekomu treba biti određena obaveza pružanja ugovora o nivou usluge (SLA), koje će činiti sastavni dio Segmenta Referentne interkonekcionih ponuda za uslugu izbora i predizbora operatora.

Pored obaveze objavljivanja Segmenta Referentne interkonekcionih ponuda za uslugu izbora i predizbora operatora, Crnogorski Telekom je u obavezi dostavljati Agenciji (i/ili objavljivati) kvartalno detaljne izvještaje sa odgovarajućim glavnim pokazateljima efikasnosti (eng. Key Performance Indicators - KPI) koji se odnose na pružanje relevantne usluge. Konkretno, riječ je o vrijednostima pokazatelja koji se odnose na sledeće:

- prosječno vrijeme instalacije usluge za krajnjeg korisnika i
- prosječno vrijeme otklanjanja kvara.

Takođe, Agencija može naknadno zatražiti od Crnogorskog Telekoma praćenje i izvještavanje i za neke druge pokazatelje efikasnosti (eng. Key Performance Indicators- KPI) u zavisnosti od potreba Agencije i zahtjeva tržišta.

Crnogorski Telekom A.D, Podgorica je nakon prvog kruga analize maloprodajnog tržišta pristupa, shodno obavezi transparentnosti objavio Referentnu interkonekcionu ponudu u februaru 2011. godine kojom je, između ostalog, definisao uslove pružanja usluga izbora/predizbora operatora.

b) Obaveza nediskriminatornosti

Crnogorski Telekom je dužan da obezbijedi uslugu izbora i predizbora operatora pod jednakim uslovima i jednakog kvaliteta svim operatorima koji pružaju maloprodajne usluge, kao što to čini za sopstvene potrebe i za potrebe operatora koji su dio njegovog privrednog društva ili sa njim povezanog društva i objavljivanje ugovora na internet stranici operatora, uz obezbjeđenje zaštite povjerljivih podataka.

Poštovanjem odredbi Ugovora o nivou usluge (eng. Service Level Agreements, SLA) i periodičnim objavljivanjem glavnih pokazatelja efikasnosti (eng. Key Performance Indicators, KPI) demonstrira se primjena načela nediskriminatornosti kod pružanja relevantnih usluga od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu.

c) Odvojeno vođenje računovodstvenih evidencija

Agencija, shodno članu 74. ZEK-a će rješenjem o određivanju operatora sa značajnom tržišnom snagom naložiti operatoru odvojeno vođenje računovodstvenih evidencija radi odvojenog iskazivanja rezultata poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije sa ciljem kontrole sprovođenja mjera ili sprječavanja neosnovanog unakrsnog subvencioniranja.

Agencija na svojoj internet stranici objavljuje podatke koje prikupi od operatora, uz obezbjeđenje zaštite povjerljivih podataka.

Crnogorski Telekom je u obavezi da pripremi i dostavi Agenciji odvojene računovodstvene evidencije, shodno propisanoj Metodologiji vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija i troškovnog računovodstva.

Metodologija odvojenih računovodstvenih evidencija je u saglasnosti sa domaćim računovodstvenim propisima, međunarodnim računovodstvenim standardima, kao i sa Preporukom Evropske komisije 2005/698/EC22 o odvojenom računovodstvu i modelima troškovnog računovodstva prema regulatornom okviru za elektronske komunikacije.

d) Obaveza kontrole cijena i troškovnog računovodstva

Sve troškove uspostavljanja usluge izbora/predizbora operatora snosi operator.

Operator je dužan troškovno formirati cijene za operatorski pristup i interkonekciju u vezi sa izborom i predizborom operatora.

Operator može pretplatniku obračunati samo jednokratni iznos, koji pokriva stvarne troškove stvaranja uslova za pružanje usluge predizbora operatora.

Operator je dužan dostaviti Agenciji na evidenciju i sagledavanje usklađenosti troškovno formiranih cijena za operatorski pristup i interkonekciju u vezi sa izborom i predizborom operatora.

Agencija može propisati, u skladu sa prihvaćenim modelom formiranja cijena elektronskih komunikacionih usluga, limit cijena za uslugu izbora/predizbora operatora, do mjere kojom se obezbjeđuje da cijena usluge ne bude destimulativna za korišćenje ove usluge.

7.1.2 Obaveza iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou (eng. Wholesale line rental)

²² Commission Recommendation 2005/698/EC of 19 September 2005 on accounting separation and cost accounting systems under the regulatory framework for electronic communications

Imajući u vidu aktuelne i potencijalne prepreke razvoju konkurencije na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, Agencija ne vjeruje da je moguće u periodu do naredne analize očekivati razvoj efikasne konkurencije na ovom tržištu. Takođe, Agencija smatra da je obaveza predizbora operatora nedovoljna da bi konkurencija efikasno stupila na tržište. Očekuje se da bi samo jedan mali broj korisnika bio spreman platiti odvojene račune za mjesečnu pretplatu i pozive.

Iz navedenih razloga, Agencija, shodno članu 75 stav 3 tačka 2 ZEK-a predlaže i nametanje obaveze iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou, čime se promoviše konkurencija usluga na relevantnom tržištu.

Crnogorski Telekom je u obavezi da omogući korišćenje pretplatničkih linija od strane drugih operatora elektronskih komunikacionih usluga u cilju pružanja javnih govornih usluga krajnjim korisnicima.

Sa iznajmljivanjem pretplatničkih linija operator-korisnik ima mogućnost da krajnjim korisnicima izda sopstveni jedinstven račun (eng. Single Billing), čime preuzima i kompletan odnos sa krajnjim korisnicima.

Crnogorski Telekom je dužan da kod obezbjeđenja usluge iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou uvažava sledeće prateće obaveze:

- a) obavezu objavljivanja podataka,
- b) obavezu obezbjeđivanja nediskriminatornosti,
- c) obavezu odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija.
- d) obavezu kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva

a) Obaveza objavljivanja podataka

S obzirom da je Crnogorski Telekom zadržao poziciju operatora sa značajnom tržišnom snagom na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, to je potrebno da Agencija rješenjem naloži Crnogorskom Telekomu da objavi podatke o uslugama pristupa i/ili interkonekcije, kao što su: računovodstveni podaci, tehničke specifikacije, karakteristike mreže, uslovi korišćenja i cijene usluga.

Crnogorski Telekom je u okviru obaveze objavljivanja podataka u obavezi da dostavi Agenciji Segment Referentne ponude koji se odnosi za iznajmljivanje pretplatničkih linija na veleprodajnoj osnovi najkasnije u roku od 30 dana od dana prijema rješenja u skladu sa članom 72 Zakona

Segment Referentne interkonekcione ponude mora biti pripremljen u skladu sa objektivnim mogućnostima operatora i raščlanjen na način da drugi operatori, koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu povezani sa pružanjem zahtjevane usluge

Specifikacija Segmenta Referentne ponude koji se odnosi na iznajmljivanje pretplatničkih linija obavezno sadrži spisak usluga i povezane uslove u vezi njihovog pružanja, u skladu sa potrebama

drugih operatora i cijene i popuste ili način njihovog određivanja kao i elemente usluga pristupa putem lokalne pristupne mreže, uključujući korišćenje elemenata pripadajuće infrastrukture.

Agencija smatra da je potrebno obavezati Crnogorski Telekom da obezbijedi ugovor o nivou usluge - SLA (Service Level Agreements) za uslugu izbora i predizbora operatora. Sastavni dio svakog SLA treba da budu i odgovarajuće naknade (penali) u slučaju neispunjavanja određenih rokova u SLA. U skladu sa navedenim, Agencija smatra da Crnogorskom Telekomu treba biti određena obaveza pružanja ugovora o nivou usluge (SLA), koje će činiti sastavni dio Segmenta Referentne interkonekzione ponude za uslugu iznajmljivanja pretplatničke linije.

Pored obaveze objavljivanja Segmenta Referentne interkonekzione ponude za uslugu iznajmljivanja pretplatničke linije, Crnogorski Telekom je u obavezi dostavljati Agenciji (i/ili objavljivati) kvartalno detaljne izvještaje sa odgovarajućim glavnim pokazateljima efikasnosti (eng. Key Performance Indicators - KPI) koji se odnose na pružanje relevantne usluge. Konkretno, riječ je o vrijednostima pokazatelja koji se odnose na sledeće:

- prosječno vrijeme instalacije usluge za krajnjeg korisnika i
- prosječno vrijeme otklanjanja kvara.

Takođe, Agencija može naknadno zatražiti od Crnogorskog Telekoma praćenje i izvještavanje i za neke druge pokazatelje efikasnosti (eng. Key Performance Indicators- KPI) u zavisnosti od potreba Agencije i zahtjeva tržišta

Crnogorski Telekom A.D, Podgorica je nakon prvog kruga analize maloprodajnog tržišta pristupa, shodno obavezi transparentnosti objavio Referentnu ponudu za pružanje usluge iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou u februaru 2011. godine kojom je definisao uslove pružanja iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou.

b) Obaveza nediskriminatornosti

Crnogorski Telekom je dužan da obezbijedi uslugu iznajmljivanja pretplatničke linije pod jednakim uslovima i jednakog kvaliteta svim operatorima koji pružaju maloprodajne usluge, kao što to čini za sopstvene potrebe i za potrebe operatora koji su dio njegovog privrednog društva ili sa njim povezanog društva i objavljivanje ugovora na internet stranici operatora, uz obezbjeđenje zaštite povjerljivih podataka.

Poštovanjem odredbi Ugovora o nivou usluge (eng. Service Level Agreements, SLA) i periodičnim objavljivanjem glavnih pokazatelja efikasnosti (eng. Key Performance Indicators, KPI) demonstrira se primjena načela nediskriminatornosti kod pružanja relevantnih usluga od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu.

c) Odvojeno vođenje računovodstvenih evidencija

Agencija, shodno članu 74. ZEK-a će rješenjem o određivanju operatora sa značajnom tržišnom snagom naložiti operatoru odvojeno vođenje računovodstvenih evidencija radi odvojenog iskazivanja rezultata poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga pristupa i/ili

interkonekcije sa ciljem kontrole sprovođenja mjera ili sprječavanja neosnovanog unakrsnog subvencioniranja.

Kako je Crnogorski Telekom vertikalno integrisani operatoru, rješenjem će se naložiti da obezbijedi preglednost svojih veleprodajnih i internih transfernih cijena koje se odnose na transakcije između poslovnih jedinica, tržišta, segmenata tržišta i usluga vertikalno integrisanog operatora. Takođe, rješenjem će se odrediti način vođenja i odvajanja računovodstvenih evidencija, kao i obaveza dostavljanja računovodstvenih evidencija, uključujući i podatke o prihodima od drugih lica.

Agencija na svojoj internet stranici objavljuje podatke koje prikupi od operatora, uz obezbjeđenje zaštite povjerljivih podataka

Crnogorski Telekom je, shodno propisanoj Metodologiji vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija i troškovnog računovodstva, sproveo propisanu obavezu odvajanja računovodstvenih evidencija i obavezu nadzora cijena i troškovnog računovodstva, i u slučaju ovog relevantnog tržišta i pripremio i objavio odvojene regulatorne finansijske izvještaje po segmentima/uslugama za 2012 i 2013. godinu.

Metodologija odvojenih računovodstvenih evidencija je u saglasnosti sa domaćim računovodstvenim propisima, međunarodnim računovodstvenim standardima, kao i sa Preporukom Evropske komisije 2005/698/EC23 o odvojenom računovodstvu i modelima troškovnog računovodstva prema regulatornom okviru za elektronske komunikacije.

d) Kontrola cijena i vođenje troškovnog računovodstva

Crnogorski Telekom je, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, dužan da obezbijedi troškovno formiranje cijena za operatorski pristup i interkonekciju u vezi sa uslugom iznajmljivanja pretplatničke linije.

Crnogorski Telekom je, shodno obavezi nadzora cijena i troškovnog računovodstva, u Referentnoj ponudi iz februara 2011. godine primijenio propisane cijene na bazi Retail minus metodologije.

Crnogorski Telekom je primijenio usvojenu Metodologiju računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva za veleprodajnu uslugu iznajmljivanja pretplatničkih linija i shodno zahtjevima regulatornog izvještavanja pripremio i objavio odvojene regulatorne finansijske izvještaje po segmentima/uslugama za 2012. i 2013. godinu kao i Izvještaje o jediničnim cijenama u kome su bile sadržane i jedinične za veleprodajne usluge iznaja pretplatničkih linija.

Crnogorski Telekom je u obavezi da nastavi sa implementacijom projekta na način i u rokovima kako je određeno pomenutim dokumentom.

²³ Commission Recommendation 2005/698/EC of 19 September 2005 on accounting separation and cost accounting systems under the regulatory framework for electronic communications

Agencija imala rezultate HCA/FDC troškovnog modela, tj jedinične cijene za usluge veleprodajnog iznajmljivanja pretplatničkih linijakoje su bile iznad nivoa važeće cijene naknade za pristup PSTN mreži, tako da je Agencija, rukovodeći se razlozima sprečavanja primjene antikonkurentne prakse "Margin squeeze", odlučila da nastavi sa implementacijom Retail minus metodologije kod određivanja cijena pomenutih usluga i tokom 2012. i 2013. godine.

Agencija može pristupiti utvrđivanju cijena relevantnih usluga na osnovu Revidiranih regulatornih godišnjih finansijskih izvještaja u periodu do naredne analize relevantnog tržišta.

7.2 Obaveze na maloprodajnom nivou

Obaveze nametnute na veleprodajnom nivou su neophodne u pravcu promovisanja konkurentnosti na maloprodajnom nivou, ali Agencija ocjenjuje da one nisu dovoljne i ne mogu ograničiti aktuelne i potencijalne aktivnosti zloupotrebe od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom. Iz tog razloga, Agencija nameće obaveze na maloprodajnom nivou koje smatra proporcionalnim i adekvatnim preprekama konstatovanim u postupku analize na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, koje se odnose na prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnim i necjenovnim osnovama.

7.2.1 Odvojeno vođenje računovodstvenih evidencija

Agencija, shodno članu 74. ZEK-a će rješenjem o određivanju operatora sa značajnom tržišnom snagom naložiti operatoru odvojeno vođenje računovodstvenih evidencija radi odvojenog iskazivanja rezultata poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije sa ciljem kontrole sprovođenja mjera ili sprječavanja neosnovanog unakrsnog subvencioniranja.

Agencija ocjenjuje da je propisivanje ove regulatorne obaveze opravdano u cilju otklanjanja prepreka unakrsnog subvencioniranja na povezanim horizontalnim tržištima, zloupotreba statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom prilikom određivanja prekomjernih cijena, diskriminacije na cjenovnim osnovama i sl.

Kako je Crnogorski Telekom vertikalno integrisani operatoru, rješenjem će se naložiti da obezbijedi preglednost svojih veleprodajnih i internih transfernih cijena koje se odnose na transakcije između poslovnih jedinica, tržišta, segmenata tržišta i usluga vertikalno integrisanog operatora. Takođe, rješenjem će se odrediti način vođenja i odvajanja računovodstvenih evidencija, kao i obaveza dostavljanja računovodstvenih evidencija, uključujući i podatke o prihodima od drugih lica.

Agencija na svojoj internet stranici objavljuje podatke koje prikupi od operatora, uz obezbjeđenje zaštite povjerljivih podataka

Crnogorski Telekom je u obavezi da pripremi i dostavi Agenciji odvojene računovodstvene evidencije, shodno propisanoj Metodologiji vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija i troškovnog računovodstva. Navedeno će omogućiti Agenciji provjeru poštovanja principa troškovne orijentisanosti i nediskriminatornosti u vezi sa cijenama usluga Crnogorskog Telekomu.

Agencija je Odlukom od 21. 02. 2012. godine o proširenju aktivnosti i produženju roka za implementaciju Projekta računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva proširila opseg aktivnosti na projektu na relevantnim tržištima koja su shodno Odluci o relevantnim tržištima usluga bila predmet provjere ispunjenosti testa tri kriterijuma. S tim u vezi, Crnogorski Telekom je, propisanu obavezu odvajanja računovodstvenih evidencija koje se odnose na usluge ovog relevantnog tržišta od usluga ostalih maloprodajnih i veleprodajnih tržišta i obavezu nadzora cijena i troškovnog računovodstva, sproveo i u slučaju ovog relevantnog tržišta i shodno zahtjevima regulatornog izvještavanja pripremio i objavio odvojene regulatorne finansijske izvještaje po segmentima/uslugama za 2012, 2013. i 2014. godinu.

Crnogorski Telekom je u obavezi da nastavi sa implementacijom projekta na način i u rokovima kako je određeno pomenutom Metodologijom.

Obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija je neophodna u smislu identifikacije antikonkurentskih aktivnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, kao što su praksa unakrsnog subvencionisanja i primjena cjenovnog stezanja profitne marže (eng. Price Squeeze) drugih operatora.

7.2.2 Obaveza regulacije cijena maloprodajnih usluga

Agencija može, shodno članu 78. ZEK-a, naložiti preduzimanje mjera regulacije cijena maloprodajnih usluga, ako na osnovu tržišnih analiza utvrdi da relevantno tržište usluga namijenjenih krajnjim korisnicima nije dovoljno konkurentno. Ove mjere Agencija će naložiti usled nemogućnosti postizanja efikasne konkurencije na tržištu elektronskih komunikacija prethodno naloženim mjerama koje nijesu dale očekivane rezultate.

Ovim mjerama se se zabranjuje:

1. obračunavanje previsokih cijena;
2. ometanje ulaska na tržište;
3. ograničavanje konkurencije određivanjem preniskih cijena;
4. davanje neopravdanih prednosti određenom krajnjem korisniku;
5. neosnovano povezivanje određenih usluga.

Prilikom određivanja navedenih mjera Agencija može, shodno članu 78 stav 4, operatoru sa značajnom tržišnom snagom naložiti primjenu jedne od sljedećih metoda:

1. ograničavanja maloprodajnih cijena (Price cap);
2. regulacije pojedinačnih cijena usluga;
3. troškovne orijentacije cijena;
4. usklađivanja cijena sa cijenama na uporedivim tržištima.

Zabrana obračunavanja previsokih cijena i ograničavanja konkurencije određivanjem preniskih cijena

Metod ograničavanja malopordajnih cijena i metoda troškovne orijentisanosti su metode koje mogu ograničiti ili onemogućiti praksu obračunavanja previsokih ili preniskih cijena od strane

operatora sa značajnom tržišnom snagom. Agencija, shodno Pravilniku o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža ("Službeni list Crne Gore", 32/2014) koji je Agencija usvojila dana 22.07.2014. godine, može propisati jednu od sledećih metoda određivanja cijena usluga (kontrolu maloprodajnih cijena) i to: metodu ograničavanja maloprodajnih cijena i metodu troškovne orijentacije cijena.

Agencija je Pravilnikom o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža, propisala uslove i način kontrole cijena, sprečavanje primjene cijena kojima se ograničava konkurencija i uređuje regulacija maloprodajnih cijena usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža.

U skladu sa članom 9 stav 1 Pravilnika o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža, operator kojem je naređeno preduzimanje troškovne orijentacije mora dokazati da su cijene izračunate na osnovu troškova uz prihvatljivu stopu prinosa na investiciona ulaganja. Prilikom provjeravanja ispunjavanja obaveze Agencija može primijeniti metode troškovnog računovodstva koje su nezavisne od onih koje primjenjuje operator. Agencija može od operatora rješenjem takođe zahtijevati da obrazloži i po potrebi koriguje cijene, pri čemu teret eventualnog dokazivanja snosi operator.

Nakon primjene propisanog sistema troškovnog računovodstva i odvojenog računovodstva operator sa značajnom tržišnom snagom je dužan, shodno članu 9 stav 3 Pravilnik o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža, pružiti uvid u regulatorne finansijske informacije, kako bi Agencija ispunila svoje regulatorne zadatke u ovoj oblasti, uključujući i nadzor cijena.

S obzirom da je Analizom potvrđen status Crnogorskog Telekom-a kao operatora sa značajnom tržišnom snagom, Agencija nalaže Crnogorskom Telekomu da nastavi sa implementacijom Projekta računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva, na način i u rokovima, kako je predviđeno Metodologijom.

Agencija može pristupiti utvrđivanju cijena relevantnih usluga na osnovu Revidiranih regulatornih godišnjih finansijskih izvještaja u periodu do naredne analize relevantnog tržišta.

Agencija je dana 26. 09. 2013. godine donijela Odluku o prihvatanju sprovedenih aktivnosti Crnogorskog Telekoma na Projektu računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva za fiksnu i mobilnu mrežu za 2012. godinu. Nadalje, Agencija je dana 18. 02. 2014. godine donijela Rješenje kojim je propisala Crnogorskom Telekomu obavezu usklađivanja važećih maloprodajnih cijena sa rezultatima troškovnog modela sadržanim u Revidiranim regulatornim finansijskim izvještajima za 2012. godinu, tj. obavezu smanjenja cijena određenog tipa usluga međunarodnih poziva u dva koraka (01. 04. 2014. godine i 01. 12. 2014. godine Primjenom Rješenja Agencije o

usklađivanja maloprodajnih cijena sa rezultatima troškovnog modela cijene usluga ovog relevantnog tržišta su u prosjeku snižene za 15,54%.

Pregled cijena određenih tipova usluga međunarodnih poziva Crnogorskog Telekoma:

Usluga	Tip saobraćaja	Cijena (bez PDV-a) prije donošenja Rješenja Agencije tj. do aprila 2014. godine	Cijena (bez PDV-a) koja je na snazi od 01. aprila 2014. godine	Cijena (bez PDV-a) koja je na snazi od 01. decembra 2014. godine	Relativni odnos cijena koje važe od 01.12.2014.godine u poređenju sa cijenama prije donošenja Rješenja Agencije
Usluge međunarodnih poziva	Zona I - Region mobilne mreže	27,00 €cent/min	26,00 €cent/min	25,00 €cent/min	-7,41%
	Zona II - Evropa mobilne mreže	38,00 €cent/min	33,00 €cent/min	28,00 €cent/min	-26,32%
	Zona IV - Ostatak svijeta fiksne mreže	60,00 €cent/min	55,00 €cent/min	50,00 €cent/min	-16,67%
	Zona IV - Ostatak svijeta mobilne mreže	85,00 €cent/min	80,00 €cent/min	75,00 €cent/min	-11,76%
Prosječno smanjenje cijena					-15,54%

Obaveza objavljivanja podataka

Svi operatori javnih elektronskih komunikacionih mreža su obavezni da, shodno članu 71 stav 1 Zakona o elektronskim komunikacijama, učine dostupnim javnosti važeće cijene, tarife i opšte uslove pružanja svojih usluga. Pored ove generalne obaveze, Crnogorski Telekom je dužan da objavi Cjenovnik usluga na kome će jasno i nedvosmisleno biti prezentirane cijene svih maloprodajnih usluga, odnosno cijene svih kombinovanih paketa, popusti i objektivni kriterijumi za odobravanje popusta kod određenih usluga, odnosno kombinovanih paketa, promotivne aktivnosti kao i ostale relevantne informacije koje se tiču uslova korišćenja usluga.

Takođe, Agencija operatoru sa značajnom tržišnom snagom na maloprodajnom tržištu javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za fizička i pravna lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, nameće obavezu dostavljanja Agenciji izmjena Cjenovnika i obavještenja o izmjenama cijena prije njihovog stupanja na snagu. Operator sa značajnom tržišnom snagom će biti u obavezi, shodno Pravilniku o regulaciji maloprodajnih cijena, obavijestiti Agenciju u roku, ne kraćem od 30 dana o izmjenama cijena sa detaljnim obrazloženjem. Na taj način, Agencija ima mogućnost da provjeri poštovanje principa transparentnosti, nediskriminatornosti i troškovne orijentisanosti cijena, kao i da identifikuje potencijalne anti-konkurentne aktivnosti. Agencija neće davati formalnu saglasnost na izmjene cijena Crnogorskog Telekom, ali će intervenisati u slučaju kršenja pomenutih principa prije stupanja na snagu istih.

Prethodno navedeno uključuje i dostavu obavještenja o promotivnim ponudama, kao i detaljnim uslovima promotivnih ponuda, u roku od najmanje 7 (sedam) dana, koje se odnose na javno dostupnu telefonsku uslugu lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji.

Agencija smatra da je ovim obavezama omogućena efikasna tržišna konkurencija između operatora koji pružaju usluge na maloprodajnom tržištu lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji.

Zabrana davanja neopravdanih prednosti određenom krajnjem korisniku

U postupku analize ovog tržišta konstatovane su prepreke razvoju konkurencije koje se odnose na prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi i praksu diskriminacije cijenama. Nametanjem ove obaveze nije intencija Agencije da generalno zabrani mogućnost odobravanja popusta, odnosno različitih cijena različitim kategorijama korisnika. Naprotiv, Agencija je mišljenja da Crnogorski Telekom kao operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu može ponuditi i objaviti u svom Cjenovniku odobrene popuste određenim kategorijama korisnika, koji su bazirani na objektivnim kriterijumima kao što su: obim saobraćaja, broj linija, rok zaključenog korisničkog ugovora (maksimum 24 mjeseca) i sl. Međutim, cjenovna diskriminacija postaje antikonkurentna aktivnost, odnosno prepreka razvoju konkurencije, ako utvrđivanje različitih cijena usluge za različite kategorije korisnika nije zasnovano na objektivnim kriterijumima. U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao diskriminisati krajnje korisnike na račun određenih kategorija korisnika (npr. veliki poslovni korisnici).

Agencija ocjenjuje da je neophodno odrediti Crnogorskom Telekom-u obavezu zabrane cjenovne diskriminacije koja podrazumijeva zabranu davanja neopravdanih prednosti određenim kategorijama krajnjih korisnika.

Agencija je dana 22.07.2014. godine usvojila Pravilnik o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža ("Službeni list Crne Gore, broj 32/2014 "). Pomenuti Pravilnik u članu 11, 12, i 13 sadrže mjere Agencije kojim se sprečava davanje neopravdanih prednosti određenim kategorijama krajnjih korisnika, u okviru kojih Agencija propisuje obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom na

relevantnom tržištu da se prilikom utvrđivanja maloprodajnih cijena rukovodi principima nediskriminatomosti i transparentnosti.

U skladu sa članom 12. Pravilnika, maloprodajna cijena usluge operatora sa značajnom tržišnom snagom koja se nudi pod ekvivalentnim uslovima treba da bude ista za sve korisnike. Izuzetno, popusti su objektivno opravdani i mogu se odobriti posebnim kategorijama korisnika (npr, invalidima, korisnicima socijalne pomoći). Operatori će objaviti u svom Cjenovniku odobrene popuste određenim kategorijama korisnika, koji su bazirani na objektivnim kriterijumima, kao što su: obim saobraćaja, broj linija, rok zaključenog korisničkog ugovora (maksimum 24 mjeseca) i sl.

Zabrana neosnovanog vezivanja određenih usluga

Kod ocjene prepreka razvoju konkurencije, Agencija je razmatrala da li vezana/kombinovana ponuda usluga (eng. tying and bundling) predstavlja potencijalnu prepreku razvoju konkurencije s aspekta prenošenja značajne tržišne snage sa jednog tržišta na blisko povezana horizontalna tržišta. Naime, integrisanje usluga u okviru jednog paketa, onemogućava transparentnost cijena pojedinih usluga. S druge strane, praksa kombinovanih paketa usluga može rezultirati racionalizacijom troškova poslovanja operatora, i samim tim i povoljnostima za krajnje korisnike. Međutim, ova praksa ima anti-konkurentski karakter u slučaju kombinovanja usluge sa konkurentskog i usluge sa nekonkurentskog tržišta u okviru tarifnog paketa. Strategijom ponude vezanih/kombinovanih paketa (eng. tying and bundling) operator sa značajnom tržišnom snagom učvršćuje svoju poziciju i uvećava barijere uvođenju konkurencije na relevantno tržište.

Glavni cilj nametanja ove obaveze je u spriječavanju ili ograničavanju prepreka razvoju konkurencije na relevantnom tržištu, koje se odnose na neosnovano vezivanje određenih usluga, s obzirom da ova praksa može imati negativan efekat na operatore i krajnje korisnike.

U skladu sa članom 15 Pravilnika koji se odnosi na zabranu primjene ponuda kojima se vrši neosnovano vezivanje usluga, Agencija će provjeravati praksu kombinovanja i vezivanja usluga. Takva provjera može da uključi i sprovođenje testa profitabilnosti za kombinovane ponude na način da se utvrdi da li maloprodajna cijena paketa usluga pokriva troškove odgovarajuće veleprodajne usluge uvećane za sve relevantne troškove uslovljene pružanjem tog paketa usluga.

U cilju sprovođenja ovakve provjere, operator sa značajnom tržišnom snagom će obavijestiti Agenciju o troškovnoj strukturi veleprodajne cijene usluga ili mrežne opreme koja se koristi za pružanje maloprodajnih usluga, i drugim relevantnim informacijama, nakon čega će Agencija ispitati poštovanje principa transparentnosti, nediskriminatomosti i troškovne orijentisanosti cijena, kao i identifikovati potencijalne anti-konkurentske aktivnosti.

Crnogorski Telekom je u obavezi da usluge koje su sastavni dio paketa nudi i na pojedinačnoj osnovi. Drugim riječima, krajnjem korisniku treba omogućiti slobodu izbora, u skladu sa potrebama, korišćenja određene usluge pojedinačno ili u okviru paketa.

Crnogorski Telekom je u obavezi da transparentno prezentira razlike u cijenama, uključujući i razlike u popustima između pojedinačnih i kombinovanih usluga, koje treba da budu bazirane na principima objektivnosti i troškovne orijentisanosti.

8. PRILOZI

Crna Gora Agencija za zaštitu konkurencije

Broj: 02 – 54/4
Podgorica, 10. jun 2015. godine

**AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST**
n/r g-din. Zoran Sekulić, izvršni direktor
Bulevar Džordža Vašingtona 56, kula C
81000 PODGORICA

PREDMET: Izjašnjenje i mišljenje na dostavljeni Nacrt *analiza testa tri kriterijuma* na definisanih pet (5) tržišta

Poštovani,

Agencija za zaštitu konkurencije (u daljem tekstu: „**AZZK**“) je, 7. maja 2015. Godine, primila zahtjev Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (u daljem tekstu: „**AEKIP**“) za izjašnjenje i mišljenje na tekst nacrtu analiza pet (5) relevantnih tržišta, koje su urađene na osnovu testa „tri kriterijuma“ u okviru nadležnosti AEKIP.

Ovim putem ističemo da **je Agencija u potpunosti saglasna sa predloženim tekstom nacrtu dostavljenih akata**, a za potrebe nadležnosti i rada AEKIP u skladu sa ZEK.

Dodatno, AZZK u skladu sa Sporazuma o saradnji, predlaže da se u nacrtu Analize maloprodajnog tržišta javno dostupnih usluga međunarodnih poziva na fiksnoj lokaciji, veleprodajnoig tržišta *trunk* segmenta i veleprodajnog tržišta prenosa i emisije radio difuznih signala definiše „...saradnja **sa Agencijom za zaštitu konkurencije...**“, a ne „...Upravom za zaštitu konkurencije...“ kako je ispravno definisano u preostale dvije analize.

Ostajemo na raspolaganju za bilo koje dalje postupanje i podršku u procesu koji AEKIP sprovodi u skladu sa zakonskim ovlašćenjima u *ex ante* kontroli definisanih tržišta.

Srdačno,

DIREKTOR
Miodrag Vujović

Bulevar revolucije br.2, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 239 010; (+382) 20 239 024; FAX: (+382) 20 239 015
e mail zastita.konkurencije@azzk.me web www.azzk.me

Crna Gora
Agencija za zaštitu konkurencije

Broj: 02 – 180/2
Podgorica, 1.09.2015. godine

**AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST**
n/r g-din. Zorana Sekulića, izvršnog direktora
Bulevar Džordža Vašingtona 56, kula C
81000 PODGORICA

PREDMET: Izjašnjenje i mišljenje na dostavljeni nacrt *Analiza testa tri kriterijuma* na definisanih pet (5) tržišta

Agencija za zaštitu konkurencije (u daljem tekstu: „AZZK“) je 24.07.2015. godine primila zahtjev Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (u daljem tekstu: „AEKIP“) za izjašnjenje i mišljenje na tekst nacrta analiza i rješenja za četiri (4) relevantna tržišta, urađena na osnovu testa „tri kriterijuma“ u okviru nadležnosti AEKIP, a koji uključuju i) *Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga lokalnih i međumjesnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji*; ii) *Maloprodajno tržište javno dostupnih usluga međunarodnih poziva za pravna i fizička lica koji se pružaju na fiksnoj lokaciji*; iii) *Veleprodajno tržište trunk segmenata iznajmljenih linija*; iv) *Veleprodajno tržište pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža*.

Ovim putem ističemo da je **Agencija u potpunosti saglasna, u okviru svojih nadležnosti, sa predloženim tekstom nacrta dostavljenih akata** na analizu i mišljenje, a za potrebe rada AEKIP u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama.

Dodatno, AZZK u skladu sa ciljem i duhom Sporazuma o saradnji, upućuje na moguću kontradiktornost u tekstu *Analize veleprodajnog tržišta pristupa i započinjanja (originacije) poziva iz javnih mobilnih telefonskih mreža* kada se navodi da postoje raspoloživi i slobodni opsezi za koje će se sprovesti postupak aukcije spektra, dok se istovremeno konstatuje da nema mogućnosti uvođenja novih operatora¹. Agencija takođe u okviru iste analize nije razumjela uspostavljeni odnos između stepena penetracije tržišta i postojanja efikasne konkurencije, kako se navodi na str. 31 Analize. Naime, pretpostavka je, vjerujemo legitimna, da sa izrazito visokom penetracijom (preko 150%) ista ne bi trebala biti validan element i

¹ Str. 26, para. 3 i 4 Analize i str. 28 para. 2.

kriterijum za određivanje stepena efikasnosti konkurencije. U odnosu na tačku 3.3.4. dostavljenih analiza, Agencija ističe dodatno da se pored *mjera ponašanja*, protiv dominantnog učesnika koji učini radnju povrede konkurencije mogu istaći i preduzeti i druge *strukturne mjere* koje mogu imati uticaja na organizaciju poslovanja, obavezu otuđenja dijela poslovanja i slično, kao i da Agencija u slučaju sumnje u postojanje radnje zloupotrebe dominantnog položaja, istovremeno sa pokretanjem upravnog postupka utvrđivanja povrede konkurencije, pokreće i prekršajni postupak pred nadležnim organom za prekršaje radi kažnjavanja takvog učesnika na tržištu.

Ostajemo na raspolaganju za bilo koje dalje postupanje i podršku u procesu koji AEKIP sprovodi u skladu sa zakonskim ovlaštenjima u *ex ante* kontroli definisanih tržišta u skladu sa Zakonom.

S poštovanjem,

Obradila
Boženka Nikolić

Boženka Nikolić

DIREKTOR
Miodrag Vujović

Miodrag Vujović

